

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ’NİN OSMANLI DÖNEMİNDE BİR ADI NEDEN SAİD-İ KÜRDİ?

Murat SARICIK (*)

Öz

İslam tarihi ve kültürü ile ilgili kaynaklarda ırka nisbet edilen isimlere çokça rastlanır. Kişi ülkesine, bölgesine, devletine, doğduğu yerleşim merkezine, dedelerine ve babalarına, yakın ırk ve kabileye, dine, bir mezhebe, tarikata ve benzerlerine nispet edilmektedirler. Kişinin sanatı, kölelikten azatlayana da isminin mensubiyetinde görülebilir. Irk bildiren mensubiyetler dil kaideleri açısından tavsif ettikleri isimlerin sıfatlarıdır. Hz. Peygamber (a.s.v.) başta olmak üzere hemen hemen bütün sahabelerin bir ırka nisbetini bildiren ırkî nisbeleri vardır. Bu gelenek İslam kültüründe daha sonraları da devam etmiştir.

Kur’ân-ı Hakîm; teâvün ve teârûf için insanların millet millet, kabile kabile yaratıldıklarını açıklar.¹ Hatta bazı fikhî emir ve sebeplerle İslam’da İslamiyet’te soyu inkâr yasak ve büyük günahtr.²

İsmi ırka, kabileye ve diğer şeylere nisbet etmek dince mahzurlu görülmez. Kişi; Arabî, Türkî, Kürdî, Rumî, Türkmanî, Mısırî, Habeşî ve Farisî gibi irki mensubiyetlerle anılabilir. Hz. Peygamber (a.s.v.) de zaman zaman ırkı ve kabilesinden söz etti. Rasulullah, “Ben Hâşimîyim” diyebiliyorsa, kişi yeri gelince ırkını ve soyunu açıklayabilir ve adını ırkına nisbetle anabilir.

Osmanlı dönemi tarih ve tercüme-i hâl kitaplarında da ırkla ilgili veya ilgili olmayan nisbetlerin kullanıldığı görülür.

Bediüzzaman Said Nursi, gençliğinden itibaren hayatının hiçbir devresinde ırkcılığa sıcak bakmadı. Osmanlı dönemi hayatında onun adı da Kürdî lakabıyla anıldı. Bu, Osmanlı dönemi eserlerinde, gazete yazılarında, devletin resmî belgelerinde de yer aldı.

*) Prof. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
(e-posta: muratsaricik@sdu.edu.tr). ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0811-7994>

1) 49/Hucurât/13.

2) El- Munavî, Abdulkadir, *Feyzu’l-Kadîr*, C.I-V, Mısır 1958, C. II, s.43. Rasulullah bir sözlerinde “kim kendisini (nesebini) babasından başkasına iddia ederse (dayandırır) cennet kokusunu duymaz” buyurdu. Bkz. Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, I-XVIII, Akçağ Yayınları, ty., yy., C. XVII, s. 337, nr. 6805.

Bediüzzaman Osmanlı döneminde ayrıca o; Kürd Hoca,³ Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî⁴ Said-i Kürdî, Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî Efendi, Bediüzzaman Molla Sa'îd-i Kürdî, Kürdî Said, Bediüzzamân-ı Kürdî, Kürd Said Efendi, Bediüzzamân-ı Kürdî, Sa'îd Nursî, Bediüzzaman, Bediüzzaman Sa'îd, Said Efendi, Molla Sa'îd Bediüzzaman” gibi adlarla anıldı.⁵ Makalede, konunun iyi anlaşılması bakımından önce kısa da olsa Osmanlı döneminde adları ırka nisbet üzerinde durulurken, sonra Bediüzzaman'ın ırkî nisbetleri konusu irdelenir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Irkçılık, Nursi, Arabî, Türkî, Kürdî.

Why was Bediüzzaman Said Nursi also Called as Sa'îd-i Kürdî in Ottoman Period?

Abstract

Names with nisbah are common in sources relating the history and culture of Islam. A person is attributed to his country, region, state, place of birth, father and grandfather, close race and tribe, religion, sect, etc. His vocation and also the person who sets him from slavery can be seen in his nisbah. Racial nisbahs are adjectives of the names that they define from the point of language rules. All the companions and especially the Prophet Muhammad had racial nisbahs. This tradition has gone on afterwards.

The Holy Quran states that God made us peoples and tribes that we may know and help each other. Denying one's family is also banned and it is a big sin in Islam according to Islamic orders and reasons.

A name's nisbah to race, tribe and other things are not objected by the religion. A person can be attributed with nisbahs and titles such as Arabî, Türkî, Kürdî, Rumî, Türkmânî, Mısrî, Habeşî and Farisî. Prophet Muhammed sometimes mentioned his race and tribe. If he could have said that he was Hashimi, he could state his race and mentioned his name with his nisbah.

It is seen in Ottoman history and biographical books that racial or non-racial nisbahs are used.

Bediüzzaman Said Nursi never approved of racism since his youth. His name was called with his nisbah “Kurdi” in his life in Ottoman period. This nisbah was also seen in Ottoman period works, newspaper articles and official documents.

Bediüzzaman was also called as “Kürd Hoca, Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî, Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî Efendi, Bediüzzaman Molla Sa'îd-i Kürdî, Kürdî Said, Bediüzzaman-ı Kürdî, Kürd Sa'îd Efendi, Bediüzzamân-ı Kürdî, Sa'îd Nursi, Bediüzzaman, Bediüzzaman

3) O zamanlar Kürt kelimesi “d” ile yazılıyordu.

4) Said veya Sait olarak yazılan isim de Osmanlıcada “Sa'îd” olarak yazılmaktaydı. Bu yüzden kelimeyi gerektiğinde Osmanlıca kaynaklarda yer aldığı şekilde yazmayı uygun gördük.

5) Makalede yeri geldikçe belgelerde bu tür isimlerine şahit olacağız.

Sa'îd, Sa'îd Efendi, Molla Sa'îd and Molla Sa'îd Bediüzzaman". In order for the subject to be understood well, Ottoman period racial nisbats are shortly mentioned and then Bediüzzaman's racial nisbats are studied in the article.

Keywords: Ottoman, Racism, Nursi, Arabî, Türkî, Kürdî.

Giriş

1. Osmanlı Kültüründe Adları Irk ve Kabileye Nisbet Etme Geleneği Üzerine

Öncelikle konuyla ilgisi açısından hemen ifade edelim ki; Bediüzzaman Said Nursî⁶ hepsi Risale-i Nur Külliyyatı olarak adlandırılan eserlerinin bazılarında ırkçılık, İslam milliyeti ve milliyetçiliği konusunda önemli tespitler yapar. Ona göre farklı ırklar teavün ve tearüf için var edilmişlerdir. Mesela o ırkların teârüf ve teâvün için farklı farklı kıldığını açıklarken, insanların bir erkekle bir dişiden yaratıldığından, onların sonradan milletlere ve kabilelere⁷ ayrıldığından söz eden Hucurât suresi on üçüncü ayetinin tefsiri bağlamında şöyle der:

“Şu ayet-i kerimenin işaret ettiği teârüf ve teâvün düsturunun beyanı için deriz ki: Nasıl bir ordu fırkalara, fırkalar alaylara, alaylar taburlara, bölüklere tâ takımlara kadar tefrik edilir. Tâ ki; her neferin muhtelif ve müteaddit münâsebâtı ve o münâsebâta göre vazifeleri tanınsın, bilinsin. Tâ o ordunun efradları, düstur-u teâvün altında hakiki bir vazife-i umumiye görsün ve hayat-ı ictimâiyeleri, a'dânın hücumundan masun kalsın. Yoksa tefrik ve inkisâm; bir bölük bir bölüğe karşı muhasamet etsin, bir fırka bir fırkanın

- 6) Bkz. Açıkgeç, Alparşlan, “Said Nursî, *DİA*, XXXV, İstanbul 2008, s. 565- 572; <http://www.bediuz-zamansaidnursi.org> (12. 03. 2015); <http://www.risale-inurenstitusu.org> (12. 03. 2015); <http://www.sorularlasaidnursi.com> (12. 03. 2015); <http://www.risale-inur.org>; (12. 03. 2015); <http://www.bediuz-zamansaidnursi.net> (12. 03. 2015)
- 7) Millet, milliyetçilik, hamiyet-i milliye, kabilecilik gibi konular için bkz. Ortaylı, İlber, “Millet, *DİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s. 66- 68; Şentürk, Recep- Canatan, Kadir, “İrkçılık”, *DİA*, C. XIX, İstanbul 1999, s. 124- 131; Özkuyumcu, Nadir, “Hilf”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 29- 30; Çağrı, Mustafa, “Adalet”, *DİA*, C. IV, İstanbul 1992, s. 341- 342; Çağrı, Mustafa, “Asabiyet”, *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 453- 454; Çubukçu, Asri, “Ebu Dücene”, *DİA*, C. X, İstanbul 199, s. 122; Çağrı, Mustafa, “Hamiyet”, *DİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 481; Sarıcık, Murat, *Cahiliye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2001, s. 25- 29, 47, 56- 64, 67- 92. (Cahiliye); İbn-i Kesîr, İsmail b. Dımar, *Tefsir'ul- Kur'âni'l- 'Azim*, I- IV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987, C. IV, s. 217 vd. (Tefsir); Üzüm, İlyas, “Hüküm”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 464- 466; Yazır, A. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I- IX, Eser Neşriyat, İstanbul 1979, C. III, s. 1682- 1684, 1703; C. IV, 3927; C. VI, 428 vd. (Hak Dini); Rağib el- İsfahani, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât*, Kitâbu'l- Cumhuriye, Beyrut trs., s. 370. (el-Müfredât); Ed-Diyarbakri, Hüseyin b. Muhammed, *Târihu'l- Hamis*, I- II, Dâru's- Sâdir, Beyrut trs., C. I, s. 467. (Târihu'l- Hamis); Dağcı, Şamil, “Kıyas”, *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 488- 495; Sarıcık, Murat, *Hz. Muhammed'in Çağrısı- Medine Dönemi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009, s. 270 vd. s. 183- 185. (Hz. Muhammed'in Çağrısı- Medine Dönemi); Hitti, Philip, K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, I- IV, terc., Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980, C.I, s. 51- 52. (Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi); El-Vakidi, Muhammed b. Ömer, *el- Meğazi*, I- III, Matba'atu Câmî'ati Oxford, London 1966, C.II, s.612, 782. (el- Meğazi); Çeker, Orhan, “Kız”, *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 541- 542.

aksine hareket etsin değildir. Aynen öyle de: Hey’et-i ictimâiye-i İslâmiye, büyük bir ordudur, kabâil ve tavâife inkisâm edilmiş. Fakat bin bir birler adedince cihet-i vahdetleri var. Hâlikları bir, Rezzakları bir, peygamberleri bir, kıbleleri bir, kitapları bir, vatanları bir, bir, bir, bir, binler kadar bir, bir.

İşte bu kadar bir, birler; uhuvveti, muhabbeti ve vahdeti iktiza ediyorlar. Demek kabâil ve tavâife inkisam, şu ayetin ilân ettiği gibi, teârûf içindir, teavün içindir, tenâkür için değil, tahâsum için değildir!”⁸

Dikkat edilirse o açıklamasında farklı noktalara temas eder:

1. Bediüzzaman’a göre nasıl ki ordu fırkalara/tümenlere, tümenler alaylara ve taburlara ayrılır. Elbette bunun hikmetleri vardır.⁹ Böylece her nefer ve asker, farklı diğerleriyle münasebetlerini ve bu münasebetlere göre kendisine düşen vazifelerini daha iyi tanır, bilir ve yapar. Böylece teavün/yardımlaşma düsturu gerçek anlamıyla gerçekleşmiş olur. Yani orduyu zahiren farklı fırkalara, taburlara, alaylara ve daha küçük birlik ve gruplara ayırmak ve bölmek sadece bunun içindir; bölücülük, ayrımcılık ve ötekileştirme yapmak için değildir. Farklı ünitelerin, farklı görevleri daha iyi yapması içindir.

Aslında bu durum, hayatın bütün alanlarında görülür: Mesela, üniversiteler fakültele-re, fakülteler farklı bölümlere, bölümler farklı anabilim dallarına ayrılır, anabilim dalları da farklı derslerin içinde bulunduğu küçük ünitelerdir. Aynı şekilde Fabrikalarda da, daha düzenli, mükemmel ve kaliteli seri üretim için farklı üniteler yer alır. Bir makine de, görevleri farklı değişik ünitelerden meydana gelir. Buralarda bölünme, farklı kısımlara ayırma; aslında işlerin ve görevlerin farklılığındandır, düzensizliği ve kaosu önlemek içindir. Örnekler çoğaltılabilir. Bediüzzaman’a göre ırklarının farklı kılınmasının asıl hikmeti de budur.¹⁰ Bu durum, unsurlar arasında ırkçılığa alet edilmemelidir.

2. Bölünme ve farklı kısımlara tefrik ve ayırma ile farklı görevler ve münasebetler daha verimli tanzim edilmiş olur. Böylece gerçek ve verimli bir yardımlaşma gerçekleştiği gibi, Müslüman milletlerin hayat-ı ictimaiyeleri de düşmanların tasallutundan kurtulur. İslam ve Müslümanlık payidar olur.¹¹

3. “Yoksa tefrîk ve inkisâm; bir bölük bir bölüğe karşı muhâsemet etsin, bir fırka bir fırkanın aksine hareket etsin değildir.”¹² Burada belirtildiği gibi, ordunun fırkalara, gruplara, alaylara, taburlara, bölüklere ve takımlara ayrılması, tümen tümene düşman olsun ve adavet etsin, bir alay diğer alaylarla savaşsın, biri diğerine hasım olup kin duysun, bir bölük diğer bölüklerin aksine hareket etsin diye değildir. Şu halde başka soydan, ırktan,

8) Nursi, *Mektûbat*, s. 297- 298. (Mektûbat). Ayrıca bkz. Nursi, Bediüzzaman Said, *Lem’alar*, Sözler Yayınevi, İstanbul 1976, s. 150- 151. (Lem’alar). Not: Makaledeki alıntılarda yazım kuralları açısından müdahalede bulunmadık.

9) Nursi, *Mektûbat*, s. 297- 298.

10) Nursi, *Mektûbat*, s. 297.

11) Nursi, *a.g.e.*, s. 297- 298.

12) Nursi, *a.g.e.*, s. 297- 298.

renkten ve kabileden olan insanlara karşı alınacak tavrımızı da şu ayet de çok güzel ortaya koyar:

“*Küçümseyerek insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde (ne sebeple olursa olsun) bölünülerek yürüme. Zira Allah her muhtâl ve fehûru (kendini beğenmiş övünge kimse-leri) asla sevmez.*”¹³

İnsan zenginliği, işi, makamı, güzelliği, ırkı ve malı mülkü ve benzerleri ile gururlanmaz, bu cihetlerle diğer insanları küçümseyemez ve onlarla düşman olmamalıdır. “*Aynen öyle de: Hey’et-i icimâiye-i İslâmîyye, büyük bir ordudur, kabâil ve tavâife inkisâm edilmiş.*”¹⁴ Yani, bütün İslam âlemi de büyük bir ordu gibidir. Allah tarafından ve onun irade ve meşietiyile farklı milletlere, kabilelere, aşiretlere, sülalelere ve soylara ayrılmıştır. Bu tamamen Allah’ın irade ve takdirine bağlıdır. Bunda yegâne hikmet, yardımlaşma düsturu- runu mükemmel olarak gerçekleştirmek ve herkesin görevini daha iyi yapmasıdır.

4. Bediüzzaman’ın tefsir ve yorumuna göre, ırkçılık ve milliyetçilik açısından konu- nun dikkat çeken bir boyutu daha vardır: Müslüman milletler kavimleri ve ırkları; farklı ırklardan olmakla zahiren bir ordunun üniteleri gibi farklı görünseler de, onların bin bir birlik cihetleri bulunmaktadır: Evet, onların “*bin bir birler adedince cihet-i vahdetleri var. Hâlikları bir, Rezzakları bir, peygamberleri bir, kibleleri bir, kitapları bir, vatanları bir, bir, bir, bir, binler kadar bir, bir.*”¹⁵ Öyleyse farklı ırk ve soylar; birlik öncelikle bin bir birlik cihetlerine bakarak, onları birbirlerine bağlayan bin bir birlik cihetiyle bir vahdet ve bir bütün olduklarını unutmamalıdır. Mesela onların yaratıcıları birdir. Hepsini bir Sâni-i Kadîr’in kudret ve hikmetiyle yaratılmışlardır. Tabiri caizse aynı ustanın elinden çıkmak onları birleştirdiği gibi, aynı Kadîr-i Rahîm’in sofrasında bulunmak ve aynı bahar mutfağından yemek, aynı küre-i arz misafirhanesinde oturmak ve onun var ettiği türlü gıdalarla rızıklanmak da onları birleştiren bir başka cihettir.

Ayrıca, büyük İslam milletinin peygamberinin, kiblelerinin, kitapları Kur’ân’ın ve “Dâr-ı İslam” denilen vatanlarının bir olması da, onları bir ve bütün yapar. Aslında onlar bin bir esmâ-i ilahîye adedince birlik ve vahdet cihetlerine sahiptirler. Yani, Allah’ın bütün güzel isimleri, yarattığı her insanda tecelli etmekle bütün ırklarda, bütün kabile ve aşiretlerde de tecelli etmiş ve yansımış olur.

5. Nursi’nin ifadeleriyle; “işte bu kadar bir, birler; uhuvveti, muhabbeti ve vahdeti iktiza ediyorlar. Demek kabâil ve tavâife inkisam, şu ayetin ilân ettiği gibi, teârûf içindir, teâvün içindir...tenâkür için değil, tahâsum için değildir!”¹⁶ Bütün bu birlik cihetleri muhabbeti, uhuvveti/kardeşliği ve vahdeti/birliği gerektirir.

13) “Velâ tusağğır haddeke li’n- nâsi velâ temşî fi’l- ardi merahan, innallâhe lâ yuhıbbu külle muhtâlin fahûr.” Bkz. 31/Lokman/18.

14) Nursi, *Mektûbat*, s. 297. Ayetler anlaşılacak ve hayatta uygulanacak için okunmalıdır. Bkz. Demir, Ömer, “Salih Amelin Düşünsel Arka Planı olarak Ayet Okuryazarlığı”, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 17, S. 56, Erzurum 2013, s.71.

15) Nursi, *Mektûbat*, s. 297.

16) *A.g.e.*, s. 297. Oysa “unsuriyet, cemaatlerin râbitasını, ‘unsuriyet ve menfi milliyet’ tutar. ..unsuriyete- tin şe’ni, başkasını yutmakla beslenmek olduğundan, ‘tecavüzdür’... İşte bu hikmettedir ki: Beşe-

Bu açıdan ona göre; “unsuriyetin intibahı ya müsbettir ki, şefkât-i cinsiye ile intiâşe¹⁷ gelir ki, teârûfle teâvüne sebeptir. Veya menfidir ki, hars-ı ırkî¹⁸ ile intibaha gelir ki, tenâ-kürle teânüdün sebebidir. İslamiyet bunu reddeder.”¹⁹

Ona göre ırkçılık,ırka dayanan bir hırsla başkasını tanımama ve inatlaşma sebebidir. Fakat müsbet unsuriyet, yani ırkçılık vasfı taşımayan bir millet sevgisi; ancak teârûf ve teâvüne vesile olur, başkasını tenâkür ve başka ırklara teânüde sebep olmaz. Çünkü kişi ırkçı olmadan da kavmini sevebilir,²⁰ kavminden olanlara yardımcı olabilir, ama ilerde geleceği üzere iyiliği kavmine hasretmek ve yalnız kavim ve kabilesinin iyiliğini istemek ve onu düşünmek zihniyetinde olmamalı,²¹ “zalim de olsa mazlum da olsa kavim ve kabileden olana yardım et” ilkesine saplanmamalı,²² unsuriyet zalimliğin dinamiği olmamalıdır.²³ Çünkü Rasulullah yasak menfi milliyeti/ırkçılık ve asabiyeti, insanın kendi kavmine zulümde yardım etmesi olarak açıklamıştır.²⁴

Bediüzzaman’a göre uyanan müminler, teâruf ve teâvüne sebep olması bakımından ırkçılığa değil, kıymeti “hazinelere değer olan İslamiyet milliyetine; yani üç yüz mil-

---

rin saadeti selb olmuştur... Hikmet-i Kur’âniye ise... Cemaatlerin râbıtalarında; unsuriyet, milliyet, yerine ‘râbîta-i dinî, sınıflı ve vatani’ kabul eder... dinin şe’ni uhuvvettir, ‘incizab’dır.’ Bkz. Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul 1985, s. 132- 133. (Sözler), Ayrıca aksülamelle ırkçılığın alevlenmesi ve düşmanlık doğurması için bkz. Apak, Adem, “*Şuûbiye*”, *DİA*, C. XXIX, İstanbul 2000, s. 244- 246.

17) İntiâş; silkinme, gayrete gelme, düzelme ve toparlanma gibi manalara gelir.

18) Bu kelimeyi hars olarak okumak da manaya uygundur.

19) Nursi, Bediüzzaman Said, *Sünühât Tulûât İşârât*, RNK Neşriyat, İstanbul 2006, s. 8. (Sünühât Tulûât İşârât).

20) “Bir Irka Sevgi, Diğerini Tahkiri Gerektirir mi?” Konusu. Bkz. En-Neseî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I- VIII, terc., A. Muhtar Büyükcınar ve arkadaşları, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981, C. VII, s. 89; nr. 3931 3932. (Sünen). Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, I- XVIII, İstanbul trs., C. XVII, s. 542, nr. 1198. (Kütüb-i Sitte); El-Kandehlevi, *Hayâtu’s- Sahabe*, I- IV, terc., Ahmet Meylani, İslami Neşriyat, Konya 1983, C. II, s. 630. (Hayâtu’s- Sahabe); Sarıcık, Murat, *İrkçılık*, Nesil Yayınları, İstanbul 2013, s. 63- 66. (İrkçılık).

21) Bkz. En-Neseî, C.VIII, s. 517- 519, nr. 4864- 4872; El-Vakidi, II, 783; Mansur Ali Nasif, *et- Tâcu’l- Câmi’u li’l- Usûl*, I- V, Pamuk Yayınları, İstanbul 1960, C. V, s. 46. (et- Tâc); Arnold, , T, W. *İntişâr-ı İslam Tarihi*, terc., Hasan Gündüz, Akçağ Yayınları, Ankara 1982, s. 27-59, 60- 140 vd. (İntişâr-ı İslam Tarihi); Babanzade, *İslam’da İrkçılık*, s. 83; Canan, *Kütüb-i Sitte*, C. VIII, s. 516, nr. 4856- 4862; Sarıcık, *Cahiliye*, s. 83 vd. Sarıcık, *Çağrı- Medine Dönemi*, s. 482- 484; Sarıcık, *İrkçılık*, s. 66- 69.

22) Ez-Zehabi, Ahmed b.Osman, *Târihu’l- İslam*, I, Dâru’l- Küttâbi’l- Arabi, C. I, s.165. (Târihu’l- İslam); Apak, Adem, *Asabiyet ve Erken Dönem İslam Siyasî Tarihindeki Yeri*, Düşünce Kitabevi, İstanbul 2004, s. 78. (Asabiyet); Sarıcık, *İrkçılık*, s. 86.

23) Mansur Ali Nasif, *et-Tâc*, C. V, s.46; İbn-i Mace, Muhammed b. Yezid, *Sünen*, I- II, el- Mektebetü’l- İslamiyye, İstanbul ty., C. II, s. 1302.(Sünen); Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, C. I, s. 151; Özel, Ahmet, “Cihad”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 527- 531; Çağrırcı, “Asabiyet”, *DİA*, C. III, s. 453; Algül, Hüseyin, “Gazve”, *DİA*, C. III, İstanbul 1996, s. 488; Apak, *Asabiyet*, s. 78;

24) Mansur Ali Nasif, *et- Tâc*, C. V, 42, 46; İbn-i Mace, *Sünen*, C. II, s. 1302; Sarıcık, *İrkçılık*, s. 90- 96.

yon²⁵ İslam'ın uhuvvetlerini ve manevi yardımlarını kazandıran İslamiyet milliyetine" çağırır. Böyle bir kimse "binler ruhu da olsa, acaba istihfâf-ı hayat"²⁶ etmez mi? Dikkat edilirse, ona göre, millet İslam milleti olduğu için, milliyet de İslam milliyetidir, böyle olunca milliyetçi de İslam milliyetçisidir. Ve unsuriyet milleti için değil, bu İslamiyet milletinin 'tesânüd, ittihad ve uhuvveti için' fedakârlık istenmektedir. Hakiki İslam milliyetçisi de böyle yapmalıdır. Bediüzzaman'ın sadece yukarıdaki açıklamasına bakılsa bile, onun ırkçı olmadığı anlaşılır.

Peki, o Osmanlı döneminde neden adıyla birlikte "Kürdî" unvanını ve sıfatını kullandı? Bu tür bir nisbeti kullanması onun ırkçılığından mıydı? Osmanlı Döneminde meşhur adlarından biri neden Saî'd Kürdî idi? O dönemde kullandığı adlarından birinin neden "Saî'd Kürdî", "Saî'd-i Kürdî" veya "Saî'idü'l- Kürdî" olduğunu anlamak için, önce konuyu temellendirmek gerekir. Bunun için İslam tarihi ve kültüründe şahıs isimlerinde bu tür tavsifler kullanma konusuna eğilmek gerekir.

İslam tarihi kaynakları bu konuda bize pek fazla malumat verir. Fakat sadece bu konuda üzerinde durmak için bile en azından birkaç makale kaleme almak gerekir. Biz misal olması bakımından, sadece Hz. Peygamberin adında ırkı ve kabilesine nispeti üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

Konunun evveliyatına bakarsak, evvela cahiliye Arapları şiir ve belagete önem verdikleri gibi, ilm-i ensaba da önem verirlerdi. Bu yüzden her kişi ve kabile mensubu soy kütüğünü hifzederdi. Bu sebeple Resul-i Ekrem'in nesebi/soyu da tarih kitaplarında mahfuzdu. Mesela bir İslam tarihi kaynağında Hz. Peygamber'in soyu şöyle tesbit edilir:

Muhammed (s.a.v.), Abdullah, Abdulmuttalib (Şeybe), Hâşim, Abdumenâf (Mugîre), Kusay, Kilâb, Mürre, Ka'b, Lüey, Ğaâlib, Fihri, Mâlik, Nadr, Kinâne, Müzeyne, Müdrike (Âmir), İlyas, Mudar, Nizâr, Meâd, Adnan...²⁷

Bu bilgiler delalet eder ki, Hz. Peygamber Arab-ı Müsta'ribe'dendir. Çünkü soyu Adnan'a kadar ulaşır. Bu açıdan onun ırkla ilgili ilk nisbesi 'Muhammed-i Arabî'dir.²⁸ Hem o, dedelerinden Meâd'a, Nizar'a, Mudar'a, Müzeyne'ye, Kinâne'ye, Nadr'a, Fihri'ye, Kilâb'a ve Hâşim'e nisbetle; Me'âdî, Nizârî, Mudarî, Müzeyni, Kinânî, Nadrî, Fihri, Kilâbî ve Hâşimî nisbeleriyle de anılır. Mesela bu cihetle onun, "Muhammed-i Hâşimî" olarak anıldığına da rastlarız. Ayrıca o dedeleri Nadr ve Fihri'den dolayı Nadrî ve Fihri

25) O zamanki İslam dünyasının nüfusu.

26) Nursi, Bediüzzaman, *Münâzarat*, Sinan Matbaası, İstanbul 1960, s. 53. (Münâzarat).

27) İbn-i Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm, *Sîretü'n-Nebi*, I-IV, Dâru'l-Fikrî, Beyrut trs., C.I, 1-2. (Sire); Muhammed Rıza, *Muhammed*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1988, s. 13. (Muhammed); Mantran, Robert, *İslam'ın Yayılış Tarihi*, terc., İsmet Kayaoğlu, Ankara 1981, s. 66 vd. (İslam'ın Yayılış Tarihi); Sarıcık, Murat, *Hz. Muhammed'in Çağrısı- Mekke Dönemi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, s. 20. (Hz. Muhammed'in Çağrısı- Mekke Dönemi); Sarıcık, Murat, *Hz. Osman*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009, s. 20. (Hz. Osman).

28) Bediüzzaman Said Nursi de eserlerinde zaman zaman onu "Muhammed-i Arabî" olarak anar. Bkz. Nursi, Bediüzzaman Said, *Asây-ı Mûsa*, Sözler Yayınevi, İstanbul 1976, s. 35. (Asây-ı Mûsa).

olduğu gibi, bu iki isme bir tespite göre Kureyş de denildiği için²⁹ “Muhammed-i Kuraşî” (Kureyşî) olarak da anılır.

İslam tarihinde adı kabile ve ırka nisbet etmek sonraki devirlerde de sürüp gitmiştir. Mesela yalnız İslam Ansiklopedisi’nde yer alan şahısların adları araştırıldığında bile yüzlerce âlimin ve meşhurun ırkına nisbet edildiği, ismini bir ırkla andığı açıkça görülecektir. Mesela Muhyiddin İbnü’l- Arabî (ölüm:1240)’ “Arâbî” olarak bilinir. Onun üç risalesini içinde topladığı bir eserin adı da “*Akâidu İbni’l-‘Arabî*” diye bilinir.³⁰ Bundan başka İslam tarihinde ırk adına mensubiyet konusunda “Alâeddin Arabî Efendi”³¹, “Ebu Bekir İbnu’l-Arabî”³², “Ebu Miskâl el-Arabî”³³, “Ebu Abdullah İbnu’l- Arabî”³⁴, “Ebu Saîd İbnu’l-Arabî”³⁵ gibi isimlere de rastlarız.

İslam kültüründe ismi ırkla irtibatlandırıp anmak sadece Araplara mahsus değildir. Mesela Suudi ailesine mensup bir emir anne tarafından “Türkî” olduğu için “Türkî b. Abdullah” olarak nisbelenmiştir.³⁶ Alâeddin et- Türkmânî (İbnu’t- Türkmânî) de “Türkmânî” yani Türkmen olarak anılan bir hadisçi ve müfessirdir.³⁷

Fars asıllı veya İran topraklarından yetişen bazı meşhurlar da “Acemî” olarak bilinirler. Mesela “Acemî b. Ebu Bekir”³⁸ bunlardandır. Ayrıca bir tarikatın adı “Acemiyye” olduğu gibi³⁹, Türk musikisinde birleşik bir makamın adı da “Acem- Kürdî”dir.⁴⁰ Osmanlı Klasik mimarisinin ilk baş mimarının adı da “Acem Ali”dir.⁴¹ Osmanlı Vezir-i Azamlarından adı ırkı ile zikredilen Gürcü Mehmet Paşa’yı da biliriz. Şu an Gürcü olarak telaffuz ettiğimiz kelime Osmanlı döneminde Türkî ve Kürdî gibi, Gürcî şeklinde yazılmaktaydı.⁴² Osmanlı tarihinde 1649 yılında başı kesilen “Gürcü Abdünnebi İsyanı” da meşhurdur.⁴³

29) Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, I-IV, trc., İsmail Yiğit ve Arkadaşları, Kayhan Yayınları, İstanbul 1985, C.I, s. 29. (İslam Tarihi).

30) Bkz. Kılıç, M. Erol, “İbnu’l- Arâbî, Muhyiddin”, *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 493-516; Karadağ, Çağfer, “İbnu’l-Arabî, Muhyiddin”, *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 516-528.

31) İbşirli, Mehmet, “Alâeddin Arabî Efendi”, *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 319.

32) Baltacı, Ahmet, “Ebu Bekir İbnu’l-Arabî”, *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 487-488.

33) Elmalı, Hüseyin, “Ebu Miskâl el-Arabî”, *DİA*, C.X, İstanbul 1994, s. 189.

34) Durmuş İsmail, “Ebu Abdullah İbnu’l-Arabî”, *DİA*, C. XX, İst. 1999, s. 487-488.

35) Cebecioğlu, Ethem, “İbnu’l-Arabî, Ebu Saîd”, *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 493.

36) Bkz. Kurşun, Zekeriya, “Suûdiler”, *DİA*, C. XXVII, İstanbul 2009, s. 584-587.

37) Bkz. Günay, Mehmet, “İbnu’t-Türkmânî”, *DİA*, C. XXI, İstanbul 2000, s. 235.

38) Eyice, Semavî, “Acemî b. Ebu Bekir”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 313-324.

39) *DİA*, “Acemiyye”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 325.

40) Tanrıkorur, Çınuçan, “Acem-Kürdî”, *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 325-326.

41) Özkan, Ertuğrul, “Acem Ali” *DiA*, C. I, İstanbul 1988, s. 322.

42) Ak, Mehmet, “Mehmet Paşa, Gürcü”, *DİA*, C. XXVIII, İstanbul 2003, s. 509-510;

43) Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, Çağ Yayınları, İstanbul 1989, XI, 23. (Doğuştan Günümüze).

Kıpçak Türklerinden bir mineralog da, “Beylek el-Kıpçakî” olarak anılır. Osmanlı döneminde az da olsa kişiler, doğrudan Abaza Hasan Ağa,⁴⁴ Arnavut Bektaş,⁴⁵ Arnavut Ali,⁴⁶ Çerkes Mehmed Bey⁴⁷ gibi tavsiflerle anılarak da ırklarıyla zikredilirler. Gençliğinde cesareti ile meşhur olmuş boynu Eğri Mehmed Paşa da bir Osmanlı tarihçisi tarafından “müşârtün ileyh sâdedil bir Türkmen âdemisi” olarak anlatılmakta⁴⁸ ve Türkmen olduğu belirtilmektedir. Yani o Türkmen Mehmed Paşadır. Aslında kişinin ırkı başa getirilerek bir sıfat mevsufla anılış şekli de bir bakıma onun adını ırkıyla irtibatlandırıp anmak gibidir. Şöyle ki; dikkat edilirse “Arnavut Ali” terkibi, “Ali Arnavûdî” şeklindeki bir tavsif manasını ifade eder. Osmanlı döneminde “zâde” eki ile de kişinin bir ırka mensubiyeti ifade edilir. Mesela II. Süleyman’ın hocası, “Arapzâde Abdulvehhâb Efendi” idi.⁴⁹ Bunu günümüz Türkçesiyle “Araboğlu Abdulvehhab Efendi” şeklinde ifade edebiliriz. Burada mezkûr şahsın Araplığı anlatılır. Aslında Arapzâde nitelemesi, Arapça “İbnü'l- Arab”, yahut “Arabî” manasına gelir.

Diğer yandan, adının başında seyyid, şerîf veya adı sonunda Abbasî, Emevî, Selçûkî ve Osmanî gibi tavsifler ve unvanlar alanlar da aslında ırklarını ifade ederler. Bir kişinin Peygamber soyundan, yani seyyid veya şerif olabilmesi için, önce Arap olması gerekir. Diğer taraftan, Abbasî ve Emevî olmak öncelikle Araplığı; Selçûkî ve Osmânî intisapları da öncelikle Türk olmayı anlatır. Aynen bunun gibi, adlarda kabileye nisbet de o kabilenin bağlı olduğu ırkı ifade eder. Bu yüzden bir kimsenin adında el-Evsî, el- Hazrecî, el- Kuraşî veya benzerlerinden bir tavsif olsa onun Arap olduğu anlaşılır ve “Arabî” soyadına lüzum kalmaz. İşte bu cihetle İslam kültüründe Arabî nisbeli kişi az olmakla birlikte, adlarda Arap ırkına mensup kabile nisbeleri çok fazladır. İslam tarihindeki bu tür ve benzer nisbeleri ırkçılıkla ilişkilendirmek yerinde ve doğru değildir.

Pek tabii olarak İslam tarihinde Arabî, Türkî gibi bir ırk adına izafeten “Kürdî” nitelemesi ve sıfatı almış şahıslara da rastlanır. Mesela “Kürdî Muhammed Efendi” bunlardan biridir.⁵⁰ Neşri Tarihi’nde Şeyh Edebâli’nin evliliklerinden söz edilirken şöyle denir: “(O) birini gençliğinde, birini de yaşlılığında (olmak üzere) sadece iki hatun aldı, ilk hatununun kızını Osman Gazi’ye verdi, sonraki Hatunu Taceddin Kürd’ün (Taceddin-i Kürdî’nin) kızı idi. (Bu sebeple) Hayreddin Paşa ile bacanak oldular.”⁵¹ İslam Ansiklopedisinde, Tâceddin el-Kürdî yanında, Abdurrahman el- Kürdî, Kürdî Muhammed Emin

44) Heyet, *Doğuştan Günümüze*, C. XI, s. 47, 50, 52.

45) *A.g.e.*, C. XI, s. 346.

46) *A.g.e.*, C. XI, s. 22.

47) *A.g.e.*, C. XI, s. 55.

48) *A.g.e.*, C. XI, s. 33; (Naima, Tarih, C. VI, s. 174’ten).

49) *A.g.e.*, C. XI, s. 90.

50) Algar, Hamid, “Kürdî Muhammed Efendi”, *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2002, s. 564-565.

51) Mehmed Neşri, *Neşri Tarihi*, I- II, Haz., Mehmet Altay Köymen, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, C. I, s. 47. (Neşri Tarihi); Ayrıca bkz. *a.g.e.*, C. I, s. 81, 93.

Efendi, Ahmed b. Yûsuf el- Kürdî gibi meşhurlara da rastlanmaktadır.⁵² Kürdî kelimesi; Lisân-ı Arabî ve Lisân-ı Türkî gibi terkiplerle Kürtçe lisanını anlattığı gibi, tek başına da Kürtçe manasına gelir

Türk musikisinde bir perde ve makamın adı da “Kürdî”dir.⁵³ Bir başka makam adı da “Kürdîli- Hicazkâr” diyebilinir.⁵⁴

Görülüyor ki, şahısların ırk veya kabile ile irtibatlı adları (veya musikî konusundaki adlandırmalar) da, İslam kültüründe eskiden beri süregelen bir anane ve gelenektir. Yani İslam kültüründe insanlar “*Arabî, Türkî, Kürdî, Acemî, Kıpçâkî*” gibi unvan ve tavsiflerle alabilir. Bunun ırkçılık ve ayrımcılıkla bir ilgisi yoktur. Mesela adında “*Türkî*” veya “*Kürdî*” vasfı olan birisi ırkçı, Türkçü veya Kürtçü olduğu için bunu almış değildir.

Hâlâ Türkiye dışında, İslam dünyasında isimlerde bu tür ırkla irtibatlandırmalar vardır. Mesela çağdaş Mısırlı bir profesörün adı kaynaklarda “*Prof. Kürd Ali*” olarak geçer.⁵⁵ Arabî, Araba mensup, Arap’tan olan ve Arap manasına geldiği gibi, Arapça manasına da gelir. Türkî, Kürdî gibi unvanlar kişinin mensup olduğu ırkını belirttiği gibi Lisân-ı Türkî, Lisân-ı Arabî ve Lisân-ı Kürdî şeklinde de dil mensubiyetini ifade ederler.

Günümüz Türkiye’sinde ise, ismi ırkla zikretme bazen soy adlarda kendini gösterir. Mesela Türk, Ulutürk, Aktürk, Göktürk, Arıtürk, Yılmaztürk ve benzerleri gibi soyadları olanlar vardır. Yalnız bu tür soyadları her zaman kişinin o ırka mensubiyetini göstermeyebilir de. Şunu da düşünelim: Bu tür soyadlar Osmanlı dönemi kurallarına göre olsaydı, “Ahmet Türkî, Ali Ulutürkî, Kağan Göktürkî, Osman Arıtürkî, Mehmet Yılmaztürkî” gibi olacaktı. Diğer taraftan, Cumhuriyet dönemindeki ırkla irtibatlı ve ırka nisbet edilen soyadlara bakarak da kişileri hemen ırkçılıkla yaftalayamayız.

Konuyu derinliği ile bilmeyen veya kasıtlı olan bazıları, Bediüzzaman’ı Kürtçülükle itham için onun gençlik yıllarında, yani Osmanlı Devleti zamanında kendisi için kullandığı, “*Sai’id-i Kürdî*” veya “*Sai’dü’l- Kürdî*” gibi adlarına takılarak Kürtçü olduğunu vehmetmekte veya bu iddiada bulunabilmektedir.

2. Şakâik-i Nu’mâniye ve Zeyilleri’nde Osmanlı Dönemi İsimlerinde İrkle Tavsif Konusu

Konunun vuzuha kavuşması ve Said Nursi’nin bir Osmanlı dönemi âlimi olması bakımından, bir de Osmanlı geleneği ve kültürü açısından ulemanın soyadı yerine aldıkları ırkî tavsifler konusuna eğilmek gerekir. Osmanlı döneminin başka kaynakları bir yana, Osmanlı dönemi eserleri olan ve Osmanlı âlimlerinin hayat hikâyelerini anlatan Şakâik-i Nu’mâniye ve Zeyilleri’nde bu konuda ufuk açıcı ve sadra şifa bilgiler bulmak mümkün-

52) Bkz. *DİA*, C. VIII, s. 214, C. XXIII, s. 547, C. XXV, s. 330, C. XXVI, s. 564, C. XXX, s. 113.

53) Özkan, İ. Hakkı, “Kürdî”, *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2000, s. 563-564.

54) Özkan, İ. Hakkı, “Kürdî”, *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2000, s. 565-567.

55) Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, C. I, s. 255-450.

56) Muhammed Mecdî Efendi, *Hakâiku’s- Şakâik*, I, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, (Şakâik-i Nu’mâniye ve Zeyilleri içinde), İndeks, s. 2, I. 177. (Hakâik).

dür. Mesela Osmanlı döneminde önemli addedilen meşhurların biyografilerinin anlatıldığı ve *Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri* içinde yer alan *Hadâiku's- Şakâik*'ta bazı âlimlerin hayat hikâyelerine bakılınca isimlerin ırka nisbetle anıldıklarını görmekteyiz.

Mesela, öncelikle "*Acem nisbeti*" üzerinde duracak olursak, bazı âlimler ve meşhurların bir yer ve ırk anlamı yüklenen "*Acem*" unvanı ile anıldığına şahit olmaktadır: Bunları kısaca liste halinde verelim:

- Acem Sinan Efendi.⁵⁶
- Haydar-ı Acemî.⁵⁷
- Sinânüddin Yusuf Acemî.⁵⁸
- Şeyh Yusuf Acemî.⁵⁹
- El- Mevla Fetuhullah Acemî.⁶⁰
- Molla Kabız Acemî.⁶¹
- Abdullah b. Mircan Acemî.⁶²
- El- Mevla Yahya el- Acemî.⁶³
- Eş- Şeyh Muhammed Acemzade.⁶⁴
- Şeyh Bayram-ı Acemî.⁶⁵
- Hâfız-ı Acem.⁶⁶
- Habîb-i Acemî.⁶⁷
- Koca Acem.⁶⁸
- Kadı Molla Acem-i Nâkabül.⁶⁹

Yine Şakâik ve Zeyilleri içinde yer alan Şeyhî Muhammed Efendi'nin *Vakâyi'ul-Fuzalâ* adlı üç ciltlik eserinde de Acem unvanıyla lakaplanan âlimlere rastlamaktayız:

---

57) *a.g.e.*, s. 73, 81.

58) *a.g.e.*, s. 319.

59) *a.g.e.*, s. 89.

60) Nev'izâde Atayî, *Hadâiku'l- Hakâik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, (*Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri*, içinde), s. 31. (*Hadâik*).

61) *a.g.e.*, s. 88

62) *a.g.e.*, s. 133.

63) *a.g.e.*, s. 248.

64) *a.g.e.*, s. 370.

65) *a.g.e.*, s. 15; (İndeks).

66) *a.g.e.*, s. 18, 82, 177, 339.

67) *a.g.e.*, s. 33;(indeks), s. 62,64, 66.

68) *a.g.e.*, s. 53;(indeks), s. 393, 594.

69) Atayî, *Hadâik*, s. 699. Muhyiddîn-i Acemî, Sinân-ı Acemî, Seyyid İbrâhim-i Acemî ve Fahreddin-i Acemî' gibi Osmanlı meşhurlarının hayatları için ayrıca bkz. Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't- Tevârih*,

Acem İshak Efendi.⁷⁰

Revan'a bağlı Alişar köyünden Acem Abdulğanî Efendi.⁷¹

“Diyâr-ı Şarkdan zuhur” eden Acem Mehmed Efendi.⁷²

Bunlardan başka aynı eserin ikinci ve üçüncü ciltlerinde de Acem unvanı ile telkip edilen başka âlimler vardır: Mesela, Acem Süleyman Efendi, Acem Seyyid Ömer Efendi, Acem Bekir Efendi, Acem Hasan Efendi, Acem Hoca, Acem Paşa, Şair Acem Hoca gibi.⁷³

Saydıklarımız içine yine Acem beldelerinden, yani İran topraklarından Anadolu'ya, yani Osmanlı topraklarına gelen Acemzâde Efendi, Acemzâde Hüseyin, Acemzâde Mehmed Efendi, Acemzâde Hocası Mustafa Efendi, Acemzâde Hasan Efendi, Acemzâde Hüseyin Efendi gibi âlimlerin adlarını da ekleyebiliriz.⁷⁴ “Acemzâde” terkibi günümüz Türkçesiyle “Acemoğlu” demektir.

Edirneli Botanzâde İbrahim Çelebi de, “Azerî” mahlasını kullanmakta ve bir şair olarak “Azerî” diye bilinmekteydi.⁷⁵ Âzerî olan Türkî de demektir.

Yine Osmanlı döneminde Arnavutluk'tan gelen, Arnavut asıllı olan veya bir cihetle Arnavutlukla ilişkili âlimler yahut devlet görevlilerinin İslam-Osmanlı kültürü ve geleceğine uyularak, “Arnavud” telkîbi ve unvanına rastlarız. Mesela “Vilâyet-i Rûm ilinden bedîdâr ve Arnavud Hüseyin Efendi demekle şöhretsîâr” el- Mevla Hüseyin Efendi⁷⁶ ve Arnavud Hüseyin Paşa bunlardandır.⁷⁷ Ayrıca, mutasarrıf Arnavud Hüseyin Efendi, Darp-hane Emîni Arnavud Mehmed Efendi, Şam Valisi Arnavud Osman Paşa da bunlara eklenebilir.⁷⁸ İkinci Abdülhamit'in hallinde rol alan Osmanlı paşalarından birinin adı Arnavud Esad Toptâni idi. 31 Mart Hadisesi dolayısıyla asılanlardan biri devletin resmi belgesinde “Çerkes Mehmet Paşa” diye anıldı. Yine aynı olay sebebiyle bir devlet belgesinde Arnavut Halil Paşa diye anılan kimsenin idam edildiği vakidir.⁷⁹

I- V, Sadeleştirilen, İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1979, C. V, s. 53- 54, 159, 230-236. (Tâcü't- Tevârih).

70) Kendisi Azerbaycan'ın Karabağ beldesindedir. Bkz. Şeyhi Muhammed Efendi, *Vakâyi'u'l- Fuzalâ*, I- II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, (*Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri* içinde), C. I, s. 133. (Vakâ-yi').

71) *a.g.e.*, C. I, s. 133.

72) *a.g.e.*, C. I, s. 256.

73) *a.g.e.*, II, s. 55, 355, 379 60, 182, 146; C. III, 597, 714,741.

74) *a.g.e.*, C. I, s. 46, 134, 198, 598; C. II, s. 354- 355, 379.

75) *a.g.e.*, C. I, s. 169, 470.

76) *a.g.e.*, C. I, s. 139-141.

77) *a.g.e.*, C. I, s. 550.

78) *a.g.e.*, C. II, s. 8, 217; C. III, s. 685.

79) Bkz. Akgündüz, Ahmet, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursi*, I- V, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2013- 2015, C. I, s. 380, 632, 634- 635. (Bediüzzaman Said Nursi); Mahmud Celaleddin Paşa, *Mir'ât-ı Hakikat*, C. I, 167- 327, C. II, 2- 259. (Mir'ât-ı Hakikat).

İslam ve Osmanlı geleneğinde âlimlerin, şeyhlerin, şairlerin veya başka devlet görevlilerinin, “Arab, Arabşah ve Arabî” gibi unvanlarla anılmasına da rastlarız:

Mevlana Alâüddin Aliyy-i Arabî. “Aslı nevâhi-i Halebden idi”⁸⁰ ve bundan dolayı bu lakapla telkip edildiği anlaşılır.

İbn-i Arabşah: (Ahmed b. Mehmed).⁸¹

Arab İmamzâde Hasan Efendi Arab İmamzâde Mustafa Efendinin oğludur.⁸²

El- Mevla Abdalbaki b. Molla Arap “Molla Arab merhûmun mahdûm-i pürfazlı”dır.⁸³

Eş- Şeyh Ali el- ‘Arab el- Aclûni, el- Arabî; “Diyar-ı Arab’da tahsîl-i ulûm, ba’dehû ‘azm-i memâlik-i rûm” etmiş biridir.⁸⁴ Her halde orada tahsile başladığı için “el-Arabî” diye adlandırılmış olmalıdır. Eş-Şeyh Arab Efendi; “Diyâr-ı Arab’dan Diyâr-ı Rûm-ı cenet-rüsûma kudûm eyleyüp Selanik’de tavattun eylemişdi.”⁸⁵

Arap unvanı ile anılan başkaları da vardır: Arab Ali Efendi, Arab Alizâde Erib Mustafa Efendi, Arab Salih Efendi, Arab Süleyman Efendi gibi.⁸⁶ Görüldüğü üzere, Arap diyarından “Diyâr-ı Rûm” diye adlandırılan Anadolu’ya veya Osmanlı topraklarına gelmiş ve geldiği yere nisbet ve irtibatla “Arab Efendi” diye meşhur olmuştur.

Bunlardan başka, Ali el- Arabî, Aliyy-i Arabî, Arab Çelebi, Şeyh Arab Efendi, Arab Hoca, Müfti Arab İbrahim, Arab Sinan efendi, Kudüs kadısı Arabzâde, Arabzâde Abdurrauf Efendi bunlardandır.⁸⁷ Arabzâde Muhammed Efendi, Arabzâde Abdullah Efendi, Arabzâde Abdulvahhab Efendi, Arabzâde Hasan Efendi, Arabzâde Salih Efendi gibi başkaları da vardır.⁸⁸

Osmanlı dönemi âlimleri içinde “*Kürd, Kürdî, Kürdistânî*” gibi ırkî ve mahalli lakapla anılan âlimler ve şahıslar da görürüz:

Mesela; Mevlâna Tâceddîn-i Kürdî; Orhangazi Medresesi müderrislerindendir.⁸⁹

80) Mecdi, *Hakâik*, s. 171

81) *a.g.e.*, s. 53.

82) Şeyhi, *Vakâyi’*, C. I, s. 230.

83) Atayi, *Hadâik*, s. 38.

84) *a.g.e.*, s. 86.

85) *a.g.e.*, s. 652.

86) Şeyhi, *Vakâyi’*, C. I, s. 22, 29, 108, 137, 162, 369.

87) Konuyu uzatmamak için yalnız adlarını anmakla iktifa ettik. Bkz. Atayi, *Hadâyık*, s. 73, 79, 111, 438, 652, 670, 450, 339, 442, 38, 26- 28.

88) Şeyhi, *Vakâyi’*, C. I, s. 90- 91, 432.; C. II, s. 550, 596, 678. Arap veya Arabî olarak anılan Aliyy-i Arabî, (Molla Arab = Molla Zeynüddin) için ayrıca bkz. Hoca Saadettin Efendi, *Tâcu’l-Tevârih*, C. III, s. 269- 270, 316.

89) Mecdî, *Hakâik*, s. 27- 28. Ayrıca bkz. Berk, *Nurculuk Davası*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1971, s. 259, 679, 687. (Nurculuk Davası).

Eş- Şeyh Sinan Kürdistanî, “vilâyet-i Kürdistan’dan zuhur” etmiştir.⁹⁰ Bundan dolayı kendisi “Kürdistanî” lakabıyla anılır.

Kürdistanî Ahmed Efendi; Zühdi mahlası ile de bilinen bir şairdir.⁹¹

El- Mevlâ İbrahim Kürdi; “Vilayet-i Kürdistan’dan zuhûr”, sonra “Dâru’l- Mülk-i Rûm’a kudûm” eyledi.⁹²

El- Mevlâ Maksûd Kürdistanî. Kendisi “diyâr-ı Kürdistan’dan kudûm” etmiştir.⁹³

Abdurrahman el-Kürdi; Diyâr-ı Kürdistan’da kasaba-i Sahran’dan zuhur⁹⁴ etmişti.

Kürd Abdulğanî Efendi; “Belde-i Ayntab’dan zuhur ve Kürd Abdulğanî dimekle meşhur” idi.⁹⁵

Kürd Halil Efendi “Belde-i Diyarbakır’dan zuhur⁹⁶ etmişti.

Kürd Yusuf Efendi Diyarbakır kurbünden Hısn-ı Mansûr nâm kasabadan zuhur⁹⁷ etti.

Kürd İshak Efendi Dâru’l- Mülk-i Tebriz muzâfâtından İrmiye kasabasında” doğmuştu.⁹⁸

Ayrıca mezkûr eserde bulunan Türkçe fihristin 58. sahifesinde, isimleri yer alan “Kürd Abdulhâlim” gibi Kürt lakabı ve nisbeti başa getirilerek adları kaydedilen on kişinin daha adlarını görmekteyiz.⁹⁹

Ayrıca, Kürd Ahmed Ağazâde Mustafa Efendi, Kürd el- Hâc Ali Efendi, Yekçeşm Kürd Süleyman Efendi, Kürd Ahmed Efendi, Kürd Ali Efendi, Kürd Abdullah Efendi, Kürd Abdulğanî Efendi, Kürd Bayramoğlu Mehmed Paşa, Kürd Ebubekir Efendi, Yeniçeri Ağası Kürd Hasan Ağa, Yeniçeri Ağası Kürd İbrahim Ağa, Kürd İbrahim Paşa, Kürd İshak Efendi, II. Süleyman Devri asilerinden Kürd Mehmed, Kürd Ömer Efendi, Kürd Seyyid Mahmud Efendi ve Kürd Seyyid Mehmed de bunlardandır.¹⁰⁰

Mesela, Şeyhi’nin *Vakâyi’u’l- Fuzalâ*’sında iki kişi de Türkîzâde ve Türkmenzâde nisbesiyle kaydedilir: Türkîzâde Muhammed Salih Efendi ve Türkmenzâde Muhammed Sadık Efendi.¹⁰¹ Türkîzâde Türkoğlu, Türkmenzâde de Türkmenoğlu demektir.

90) Atâyi, *Hadâik*, s. 200.

91) Şeyhî, *Vakâyi’*, C. I, s. 669.

92) Atayî, *Hadâik*, s. 242.

93) *a.g.e.*, s. 394.

94) Şeyhî, *Vakâyi’*, C. I, s. 234.

95) *a.g.e.*, C. I, s. 455.

96) *a.g.e.*, C. I, s. 223.

97) *a.g.e.*, C. I, s. 360.

98) *a.g.e.*, C. I, s. 381.

99) Bunların kitapta hangi sayfalarda yer aldığını görmek için bkz. Atayî, *Hadâik*, s. 33, 43, 46, 96, 223, 360, 381, 424, 455, 520, 586, 651.

100) Sözü edilen kimselere sırasıyla bkz. Şeyhi, *Vakâyi’*, C. II, 15, 19, 44, 85- 86, 125, 136, 153, 215, 232, 250, 266, 283, 291, 319,323, 368, 455; C. III, 497, 519,541, 697, 715.

101) *a.g.e.*, C. II, s. 341; C. III, 616.

Osmanlı âlimlerinden Tatar, Laz, Gürcü ve benzeri lakaplarla anılan âlimler ve meşhurlar da vardır. Mesela Tatar Ahmed Efendi, Tatar Abdullah Efendi ve Tatar Abdurrahman Efendiler Vilayet-i Kırım'dan zuhur ettiklerinden böyle anılırlar.¹⁰² Yine aynı kaynakta üç Gürcü paşanın da adı geçer: Gürcü İbrahim Paşa, Gürcü Mehmed Paşa ve Gürcü Mustafa Paşa.¹⁰³ Bir yerde de Laz İbrahim Efendi'nin adı verilir.¹⁰⁴

Osmanlı kültüründe, ırkla ilgili unvanlarla telkîb edilen sadrazamlara da rastlarız. Mesela Arnavut Bâyezid Paşa, Rum Mehmed Paşa, Çerkes Mehmed Paşa, Boşnak Sarı Süleyman Paşa, Abaza Siyavuş Paşa ve Gürcü Ağa İsmail Paşa bunlardandır.¹⁰⁵

Diğer yandan Osmanlı döneminde Doğu Anadolu'nun bir kısmı "Kürdistan" olarak anılmaktaydı. Şimdiye kadarki açıklamalarımızda gördüğü gibi Doğu Anadolu'dan çıkan âlimlerin "Kürdî" veya "Kürdistânî" olarak anılmasının bir sebebi de buydu. Mesela Kürd Abdullah Efendi Kürdistan'da dünyaya geldiği için "Kürd Abdullah" diye anıldı.¹⁰⁶ Abdurrahman el-Kürdî, Diyâr-ı Kürdistan'da dünyaya geldiği için "el- Kürdî" lakabını almıştı.¹⁰⁷ Ulemadan Yusuf Efendi, Diyarbakır yakınındaki Hısn-ı Mansur'da doğduğu için "Kürd Yusuf Efendi" diye meşhurdu.¹⁰⁸ Kürd İshak Efendi ise, Tebriz kazasının İrmîye kasabasında doğmuştu. Herhalde kendisi Kürd asıllı olduğu için "Kürd" diye anılmıştı.¹⁰⁹ Kürd Abdulganî Efendi, Antep beldesinden zuhur ettiğinden "Kürd Abdulganî" demekle meşhurdu.¹¹⁰

Bazen Kürdistan ulemasından olduğu halde Kürd veya Kürdî diye anılmayanlar da vardır. Mesela, Ali b. Ahmed-i Haydarânî Kürdistan ulemasından olduğu halde Kürd, Kürdî veya Kürdistânî olarak anılmayıp aşiretinin adıyla, yani "Haydarânî" lakabı ile tanınmaktaydı.¹¹¹ Yeniçeri çavuşlarından bir baltacı, "Baltacı Kürd Hüseyin" diye kayıtlarda yer aldı.¹¹² Fazıl Kürd Abdullah Efendi, Kürdistan'da dünyaya geldiği için böyle meşhur olmuştu.¹¹³ Şair Zühdfî, "Kürdistânî Ahmed Efendi" diye de meşhurdu.¹¹⁴ Eş- Şeyh Sinan

102) Atayi, *Hadâik*, s. 391, 394, 396.

103) Bkz. Türkçe İndeks, *a.g.e.*, s. 58.

104) *a.g.e.*, s. 614.

105) Öztuna, Yılmaz, *Büyük Tarih Ansiklopedisi*, I- II, Bateş Yayınları, İstanbul 1992, C. II, s. 589- 590. (Büyük Tarih Ansiklopedisi).

106) Şeyhi, *Vakâyi'*, C. I, s. 218; Berk, *Nurculuk Davası*, s. 687, 693.

107) Şeyhi, *Vakâyi'*, C. I, s. 234.

108) *a.g.e.*, C. I, s. 360.

109) *a.g.e.*, C. I, s. 381.

110) *a.g.e.*, C. I, s. 455.

111) *a.g.e.*, C. I, s. 453.

112) *a.g.e.*, C. I, s. 598.

113) *a.g.e.*, C. I, s. 218.

114) *a.g.e.*, C. I, s. 669.

Kürdistânî de Vilayet-i Kürdistan'dan zuhur ettiği için “Kürdistânî” olarak bilinirdi.¹¹⁵ El- Mevla İbrahim Kürdî (el- Mevla İbrahim-i Kürdî) el- Mevla Maksud Kürdistânî gibi âlimler de Kürdistan'dan zuhur eden kimselerdi.¹¹⁶

Yine bir Osmanlı âlimi olan Bediüzzaman icazetnamesinde; Osmanlı kültür ve ananesine mutabık olarak, silsile şeklinde adları geçen iki âlimin adı da, Mevlana Şeyh el-Kürdî el- Eşnevî ve Şeyh Tâha el- Kürdî şeklindedir.¹¹⁷ 1907'de Bediüzzaman'ın *Divân-ı Harb-i Örfî* adlı eserinin basan kimse de Kürdîzâde Ahmed Râmiz diye anılmaktaydı.¹¹⁸

Mesela, 21.02. 1329/1923 tarihli bir TBMM Zabıt Ceridesi'nde münderecât içinde Lazistan Mebusu Osman Bey'in bir kanun teklifinden, yine Lazistan Mebusu Esad Bey'in bir takririnden söz edilmektedir.¹¹⁹ Bu milletvekilleri şimdilerde “Doğu Karadeniz Bölgesi” diye anılan bölge ahalisinden oldukları için devletin çıkardığı Resmi Gazete'de adları Kürdistan gibi bir coğrafi bölgenin adı olan Lazistan'la anılır. Burada bir Lazlık, Lazcılık ve ırkçılık davası söz konusu olmadığı gibi, o zamanlar bu adlandırmanın bir ırkçılık ve ayırmacılık anlamı taşıması da kimsenin aklına gelmemektedir.

Aynı durum; “Kürdî ve Kürdistânî” ve aynı şekilde “Arabî, Rumî, Türkî, Acemî ve Azerî” gibi adlandırmalarda da söz konusudur. İsimlerin başında yer alan Arap, Gürcü, Kürd, Arnavud, Çerkes, Tatar ve Abaza tavsifleri de böyledir.

Şu halde Osmanlı döneminde âlimler, şeyhler, kadılar, şairler ve diğer devlet görevlileri ve makam sahipleri; doğdukları yere nisbetle, Acemî, Arabî, Kürdî, Rumî... gibi unvanlar, lakaplar ve adlandırmalarla anıldılar. Bu asırlardır süregelen bir İslam ve Osmanlı ananesi ve geleneği idi. İslam ve Osmanlı geleneğinde böylece bir kimsenin Kürtlüğüne, Araplığına, Acemliğine işaret edildiği gibi, bir belde olarak anılan yere ve beldeye de delalet vardı. Bu tür adlandırmalar, o kimsenin Kürtçülüğüne, Arapçılığına, Acemciliğine, Gürcücülüğüne, Tatarcılığına delil olsun için değildi. Rumî tabiri de böyleydi. Bir kimseye Rum olduğu için değil, genelde bir beldeyi ve coğrafi mekânı ifade için verilmekte ve bundan daha çok Anadolu ve Osmanlı hâkimiyetindeki yerler kastedilmekteydi. Mevlana Celaleddin'e verilen “Rumî” tavsifi de böyledir.

115) Atayî, *Hadâik*, s. 200.

116) Atayî, *Hadâik*, s. 242, 394. Râmi'nin Âdâb-ı Zürafâ'sında da Arab Ali Efendi, Arab Alizâde Mustafa Erîb Efendi, Arabzade Mustafa Ali Efendi, Arabzâde Salih Efendi gibi ırk adıyla tavsif edilen şairlere rastlanmaktadır. Bkz. Erdem, Sadık, *Râmiz ve Âdâb-ı Zürafâ'sı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994, s. 16, 28, 30, 52, 155, 188, 281, 286. (Râmiz ve Âdâb-ı Zürafâ'sı).

117) Bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C.I, 275.

118) *a.g.e.*, C. I, 371- 372, 626, 691.

119) Bkz. TBMM. Zabıt Ceridesi, Cilt, 27, s. 418- 419; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 858- 859'dan). Bediüzzaman 1922'de Ankara'ya geldiği zaman, Said-i Kürdî olarak anılmış ve kendisine Heyet-i Vükelâ Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından “*Kürdistan Umumi Vaizliği*” teklif edilmişti. Bkz. TBMM Gizli Celse Zabıtları, III, s. 55/2; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 99 -101'den).

3. Bediüzzaman'ın Osmanlı Döneminde Irkla İlgili Lakapları

3.1. Resmi Yazı ve Belgelerde “Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî Efendi” Adlandırması

17 Zilkade 1336/26 Ağustos 1334 tarihinde Osmanlı Şeyhu’l- İslâmı Musa Kazım Efendi, Osmanlı devletinin önemli bir makamını işgal ederken, Bediüzzaman Said Nursi’ye ulemadan biri olduğu ve farklı hizmetlerinden dolayı “*Mahreç Payesi*” verilme için padişaha yazdığı üst yazı niteliğindeki tezkirede şöyle diyordu:

“Atüfetlu Efendim Hazretleri

Bitlis’de Ruslarla vukûa gelen muhârebâta iştirâk edüp esir düşmüş ve bu kere avdet eylemiş olan Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî Efendi’nin aşâirin harbe sevki hususunda ki mesâi-i hamiyetmenendânesine binâen bir rütbe-i ilmiye ile taltîfi Harbiye Nezaret-i Celilesi’nden iş’âr olunmuş ve âhiren Dâru’l-Hikmeti’l-İslamiye azalığına tayin olunan mûmâ ileyhın mahreç payesi ile taltîfi münasib gibi mütâlâa olunarak tanzim edilen irade-i seniyye lâyihası leffen arz ve takdim kılınmış ise de, Emr-u Fermân-ı Humâyûn Hazret-i Hilâfet- Penâhî ne vechile şeref -müteallik buyrulursa hükmi- âlfisinin infâzına müsâraat olunacağı derkârdır efendim.

Şeyhu’l-İslâm Musa Kâzım (İmza)

17 zilkade 1336/26 Ağustos 1334”¹²⁰

Görüldüğü gibi, Miladi 1920 yılına denk düşen Şeyhu’l- İslâm Musa Kazım Efendi tarafından yazılan tezkirede Bediüzzaman’ın adı “Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî Efendi” olarak geçmekte ve yazı mahreç payesi ile taltifi için makam-ı hilâfete yazılmaktaydı. Eğer burada geçen “Kürdî” adlandırmasının o zamanlar ırkçılıkla ilgili bir mahzuru söz konusu olsaydı, devletin önemli bir kurumu olan Meşihatça böyle bir yazının makam-ı hilâfete yazılmaması gerekirdi.

Bediüzzaman’ın Osmanlı döneminde resmî belgelerde Kürdî nisbesi ile zikrinin başka örnekleri de vardır: Mesela 18 Haziran 1332 (1 Temmuz 1916) tarihinde devlet tarafından tutulan bir tutanakta kardeşi vesilesi ile adı “Ulemâdan Bediüzzamân Sa’îd-i Kürdî’nin biraderi Molla Abdullah” diye geçer. Burada kendisi ulemadan olduğu belirtilip zımnen övülürken böyle anılmaktadır.¹²¹

Bediüzzaman İttihâd-ı Muhammedi Cemiyeti ile ilgili bir tarihî belgede de; Dersaadet Merkezî Meclis İdare Azaları içinde sekizinci sırada yer alıyor ve adı, Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî ibn-i Mirza olarak geçiyordu.¹²² Yirmi üç Mayıs 1909 tarihli Tanin Gaze-

120) Bkz. Şahiner, Necmeddin, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1976, s. 179- 180. (Bilinmeyen Taraflarıyla).

121) Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 148; (BOA, Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar’da ve Anadolu’da Ermeni Mezâlîmi, 1906, s. 220’den)

122) Bkz. İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti Nizamnâmesi, Volkan, S. 75, 3 Mart 1326/ 16 Mart 1909; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 441’den).

tesinin haberinde 31 Mart Hadisesi ile ilgili olarak yargılananların içinde, İkinci Heyet-i Tahkikiye'nin sorguya çektiği kişilerin beşincisi “Bediüzzaman Sa‘îd el-Kürdî” diye kayıtlara geçirilmişti.¹²³

Şu halde, İslam ve Osmanlı kültürü ve geleneğine uygun olarak bir Osmanlı âlimi olan Bediüzzaman da, 1920'lere kadar; Osmanlı geleneğindeki gibi; “Kürd Hoca, Bediüzzaman Sa‘îd-i Kürdî, Bediüzzaman Molla Sa‘îd-i Kürdî, Kürdî Sa‘îd, Bediüzzaman-ı Kürdî, Sa‘îd-i Kürdî, Kürd Sa‘îd Efendi, Said Nursi, sadece Bediüzzaman, Bediüzzaman Said, Said Efendi, Molla Saîd ve Molla Sa‘îd Bediüzzaman” gibi adlarla anılmıştır.

İslam ve Osmanlı kültürü ve geleneği içinde örneklerini yukarıda gösterdiğimiz gibi, bu tür ırkla ilgili tavsif ve adlandırmaların Kürtçülük, ırkçılık ve bölücülükle alakası yoktur. Âlimleri soyu, ırkı, kabilesi ve etnik kökeni ile adlandırma konusunu merak edenlerin; bu konuda daha fazla örnek bulmak için sadece Diyanet İslam Ansiklopedisi'ne bakmaları kâfidir.

3.2. Bediüzzaman'ın “Kürd Hoca” ve “Kürd Sa‘îd, Kürd Sa‘îd Efendi” Adları

Bediüzzaman, Osmanlı döneminde, gençliğinde İstanbul'da olduğu zamanlarda “Kürd Hoca” olarak da bilinmiş ve meşhur olmuştur. O 1891- 1892 yılları içinde üç aylık bir dönemde, on dört yaşlarında iken medreselerde okutulan ana kitaplardan doksan tanesini ezberlemiş, Bitlis'te Şeyh Emin Efendi ve diğer âlimlerle münazara etmiş ve o zamana kadar kendisine “Kürd Hoca” denilirken, bundan sonra, “Bediüzzaman” veya “Bedî-i Âlem-i İslamî” denmeye başlanmıştı.¹²⁴

“Kürd Hoca” diye tavsif edilen Bediüzzaman, bir makalenin yazarı olarak Misbah Gazetesi tarafından 19.09. 1324/2.10 1908 günü çıkan ikinci sayısında da şöyle tanıtılmıştı:

“İstanbul’umuzca Kürd Hoca denmekle ma’rûf, fâzıl-ı şehîr Bediüzzaman-ı Kürdî, Molla Sa‘îd Hazretlerinin inkılâb-ı mes’ûd ibtidalarında Dersaâdet ve Selanik’te iken îrâd edip bilhassa gazetemize ihdâ eylediği nutk-ı irticâldir.”¹²⁵

Dikkat edilirse burada o, “Kürd Hoca” denmekle bilindiği açıklandıktan sonra, “Bediüzzaman-ı Kürdî” ve “Molla Saîd” olarak da adlandırılır.

Bediüzzaman'ın 24 Temmuz 1908'de “Hürriyete Hitab” adlı makalesinin sonunda da adı “Meşhur Kürd Hoca” olarak görülmektedir. Daha sonra Cumhuriyet döneminde Kemalist Türkçü yönetim zihniyeti tarafından ısrarla Kürtçülükle itham edilen Bediüzzaman; bu makalesini el yazısıyla tashih etmiş, ‘Meşhur Kürd Hoca’ adı yerine, yeni yönetimin kendisine karşı aldığı menfi tavrı nazara alarak Kürtçülük manası akıllara gel-

123) Tanin, sayı, 259, s. 3, 10 Mayıs 1325/23 Mayıs 1909.

124) Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 280- 295.

125) Misbah Gazetesi, 19. 09. 1324/2.10. 1908 sayı, 2; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 396, 448, 459'den). Aynı Nutuk hakkında bkz. Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 88.

mesin için makaleye “Said Nursi” adını koymuştur.¹²⁶ Nursi adı da doğduğu köyün adıyla alakalı bir nisbettir. Burada isim köyün adı Nurs’la irtibatlandırılır.

Yine Bediüzzaman’ın 24.07.1324/6.08.1908 tarihli “Rehber-i Vatan” adlı dergide çıkan bir makalesinin sonunda adı, “*Meşhur Kürd Hocası Molla Sa’îd Bediüzzaman*” şeklindedir.¹²⁷ Dikkat edilirse burada ‘Meşhur Kürd Hocası’ vasfı Bediüzzaman’ı tanıtmaya bağlamında geçer. Burada asıl isim Molla Sa’îd Bediüzzaman’dır.

İkdam Gazetesi; onun 16 Nisan 1909’da 31 Mart Hadisesinin dördüncü gününde gazetede yer alan makalesini okuyuculara şöyle duyurmaktaydı:

“Şehrimizde bulunan ulema-yı İslâmiye’den Kürd Hoca denmekle meşhur olan Bediüzzaman Said Efendi Hazretlerinden vârid olmuştur.”¹²⁸

Meşhur 31 Hadisesi’nden sonra, 23 Mayıs 1909’da İkinci Meşrutiyet döneminde muhakeme olunmak için Divan-ı Harbe verilmiş ve ertesi gün İzmit’te gözaltına alınarak kendisinden rovelveri ve kaması alınmıştır. Bu konuda düzenlenen bir Osmanlı devlet belgesi aynen şöyledir:

“11 Mayıs 1325 (24 Mayıs 1909)

Mektûbî Kalemine Mahsus, 309

İzmid Polis Komiserliği’ne Bediüzzaman Kürd Sa’îd Efendi’den idarece alınmış olan bir kama ile rovelverin ser’îan Dâire-i Zabtîye’ye gönderilmesi, tebyiz”¹²⁹

Görüldüğü üzere burada yine o, devletin resmi belgesinde “*Bediüzzaman Kürd Sa’îd Said Efendi*” diye anılır. Bir gazete haberinde de kendisinden “*Kürd Hoca demekle ma’rûf Bediüzzaman Sa’îd*” diye bahsedilir.¹³⁰

Görülüyor ki, Bediüzzaman bir müddet İstanbul’da bulunurken, Osmanlı geleneğine ve kültürüne uygun olarak Kürt Hoca ve Bediüzzaman Kürd Sa’îd Efendi olarak anılmıştır. Daha önce Osmanlı âlimlerinden, Kürd Halil Efendi, Kürd Yusuf Efendi, Kürd İshak Efendi, Kürd Abdulgani Efendi, Kürd Abdullah Efendi ve benzerlerinden söz etmiştik. Bediüzzaman da bir Osmanlı âlimi olarak bunlar gibi ve aynı anane ve geleneğe uygun şekilde “Kürd Hoca” veya “Kürd Sa’îd Efendi” diye de bilinmiş ve anılmıştır. Elbette benzer örneklerinde olduğu gibi, bunun ırkçılık ve Kürtçülükle ilgisi yoktur.

126) Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 459- 464. Bu makale onun Nutuk adlı eserin 1- 15 sahifelerinde kaydedilmiştir. Belge için bkz. *a.g.e.*, I, 701, 986, 1075. Nutuk için ayrıca bkz. Berk, *Nurculuk Davası*, s. 674.

127) Rehber-i Vatan, nr. 1, s. 4; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 478- 479’dan).

128) Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 605.

129) BOA, ZB. 629/55, 11 Mayıs 1325 (24 Mayıs 1909); (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 623’ten).

130) Cerîde-i Sofiyye, 11 Rebiülevvel 1327/2 Mayıs 1909 nr. 6, s. 3; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 478- 623’ten).

Hatırlanacağı üzere, Osmanlı âlimlerinden sadece Kürt tavsifi ile değil, başka ırk adlarıyla anılan âlimler de vardır: Mesela Acem Sinan Efendi, Arab Çelebi, Arab Ahmed, Şeyh Arab Efendi, Arab Hoca, Müfti Arab İbrahim, Arab İmam ve Arnavud Mehmet Efendi gibi.¹³¹ Mukayese edersek, Osmanlı geleneğinde bir Osmanlı âlimine “*Arab Hoca*” denildiği gibi, bir başkasına da “*Kürd Hoca*” denilebilmektedir. Bu Osmanlı geleneğinde son derece tabii, temyiz ve tarif kasıtlı, normal ve nötr olan bir adlandırmadır.

Osmanlı âlimleri Arab İbrahim Efendi, Arab Salih Efendi, Arab Süleyman Efendi, adlarıyla anıldığı gibi, başkaları da Acem Süleyman Efendi, Tatar Hoca (Muhammed), Kürd Ali efendi, Kürd Abdullah Efendi, Kürd Hasan Ağa, Kürd Seyyid Mehmed/Muhammed Efendi, Acem Hoca, Acem Paşa, Abaza Süleyman Ağa ve Arnavud Mehmed Efendi olarak anılabilmektedir.

Bediüzzaman da gençlik yıllarında ve Osmanlı döneminde aynı geleneğe uygun olarak Osmanlı âlimleri gibi “Kürd Sa’îd Efendi” veya “Kürd Hoca” olarak anılmıştır ve bunda o zamanlar için bir mahzur görülmemiştir. Arab, Acem, Abaza ve Gürcü gibi anılanlar varken, Kürt diye anılanlar bulunurken, neden Bediüzzaman’ın o zamanlar Kürt, Kürdî gibi unvanlarla anılmasına farklı bir mana yüklenmek istenmekte ve bunun Kürtçülük ve ırkçılıkla ilişkisi kurulmaya çalışılmaktadır?

3.3. Belgelerde Bediüzzaman’ın Kürdî Unvanı

Bediüzzaman Said Nursi, Osmanlı dönemi gençlik yıllarında, Birinci Said döneminde “Kürt Hoca” olarak meşhur olduğu gibi, Molla Sa’îd-i Meşhur, Bediüzzaman Sa’îdü’l-Kürdî, Molla Sa’îd-i Kürdî, Molla Sa’îd, Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî, Kürdî İbn-i Mirza,¹³² Bediüzzaman Kürdî Sa’îd, Bediüzzaman-ı Kürdî, Bediüzzaman Sa’îdü’l-Kürdî’, Bediüzzaman Kürd Sa’îd Efendi, Sa’îd-i Kürdî, Bediüzzaman Sa’îd Efendi, Bediüzzaman, Bediüzzaman Sa’îd, Sa’îd Mirza Efendi, Bediüzzaman Kürd-Said gibi adları ve benzerlerini de gençlik yıllarında, Birinci Said döneminde kullandı. Bu adlar Osmanlı dönemini ilgilendiren çeşitli arşiv belgeleri ve kayıtlarında da yer alır.¹³³

Bediüzzaman’ın isimlerden birisi de, ‘Bediüzzaman Sa’îdü’l-Kürdî’dir.¹³⁴ Bu ismi “Bediüzzaman Sa’îd el-Kürdî” şeklinde yazmak da mümkündür. Onun bu adı ilk kez devlet belgelerinde, 31 Mart olayından sonra 28 Nisan’da göreve başlayan Sıkıyönetim

131) Bkz. İndeks, Atayi, *Hadâik*, s. 3, 5, 9, 11.

132) Bu konuda ayrıca bkz. babasının adı Mirza, dedesinin adı da mirza’dır, dedesinin babasının adı da bir tesbite göre “Kumral”dır. Rahmetli Hamdullah Suphi Tanrıöver, Said Nur’un Türk Ocağı’na sık sık geldiğini ve bir gün kendisine: “benim dedemin adı da Mirza İmiş. Bu Mirza’nın bir önü ve arkası olacak. Dedemin babasının ismi de Kumral imiş. Ben Kürtçede bu gün böyle bir isim bulamıyorum” dediğini anlatır.” bkz. Berk, *Nurculuk Davası*, s. 678.

133) Bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 29, 536, 542, 545, 548, 551, 554, 571, 560, 575, 584, 605, 621, 623- 624, 634- 635, 641, 661, 662- 663, 693, 699, 705, 729, 747, 755, 767, 697, 829, 851- 852, 904- 905, 908- 910, 923, 938, 979, 986, 1009, 1079, 1116, 1147, 1159.

134) Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 29, 621, 633.

Mahkemesi Divân-ı Harb-i Örfî kayıtlarında yer alır. Bediüzzaman bu mahkemede 10 Mayıs 1325 (23 Mayıs 1909)da ikinci heyet-i tahkikiye tarafından adları belgelerde görülen on dört kişi arasında beşinci kişi olarak görülür ve adı “*Bediüzzaman Sa’îd el- Kürdî*” şeklindedir.¹³⁵

Onun gençlik yıllarında Osmanlı zamanındaki adlarından biri de Molla Sa’îd-i Kürdî’dir. Bediüzzaman Kürd Teâvün ve Terakki Gazetesinin 06. 12. 1324/19.12.1908 tarihli sayısındaki bir makalesi “*Bediüzzaman Sa’îdü’l- Kürdî’nin Meb’ûsâna Hitabı*” başlığını taşır.¹³⁶

Bediüzzaman Said Nursi 1907 yılında Yıldız Sarayında bazı meseleler için İkinci Abdülhamit’le görüşmüş, huzurunda yüzüne karşı hafiyelerin jurnalcilik konusunu tenkit etmiş, Halife Abdülhamit’in 2000 kuruş harcırah ihsanını kabul etmediği için Yıldız Askerî Mahkemesinde Hademe Feriki Şakir Paşa tarafından sorguya çekilmişti.

Sorgu sırasında Paşa kendisine “Hangi Kürt aşiretine mensupsun?” diye sorunca, Bediüzzaman bu tür bir sorudan hoşlanmamış ve Paşa’ya; “Sen hangi Tatar aşiretine mensupsun? Ben Osmanlı’yım. Benim Kürtlüğüm, doğduğum ve büyüdüğüm yerin halkına verilen isim dolaysıyladır”¹³⁷ diye cevap vermişti.

Görüldüğü gibi o bir ırkçı değildi ve “Hangi Kürt aşiretine mensupsun?” sorusuna alınmıştı. Sorgulama üzerine Toptaşı Bîmârhanesindeki tımarhaneye gönderilmiş,¹³⁸ orada bir müddet kalmış ve sonradan deli olmadığı doktor raporu ile belgelenmişti.¹³⁹ Tımarhane günlerine ait hatıralarını kaleme alıp, 02. 01. 1909 tarihli Kürt Teâvün ve Terakki Gazetesi’nde yayınlamıştı. Adı geçen gazete onun bu hatıralarını yayınladığı günde, kendisinden şöyle söz ediyordu:

“Gazetemizde ara sıra makaleleri görülen Bediüzzaman Molla Sa’îd-i Kürdî, zaman-ı istibdâdda İstanbul’a gelmiş, (1907’nin sonlarına doğru) Kürdistan’ın mahrum ve muhtâc olduğu ma’ârifin oralarda te’min-i esbâb-ı intişârına dair bir lâyiha takdim etmesinden dolayı -II. Abdülhamit’e takdim ettiği “*Kürdler Neye Muhtâc?*” Başlıklı mektup kastedilmektedir- biçare adam tımarhaneye sevk olunmuş idi... Cenâb-ı Mollanın Tımarhâne-
de tabible vâki’ olan mâcerasını bazı izahat ve hakâiki mutazammın olduğu için kârîin-
kirâma (değerli okuyuculara) arz ediyoruz.”¹⁴⁰

135) Tanin, sayı, 259, s. 3, 10 Mayıs 1325/23 Mayıs 1909; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 621’den).

136) Bkz. Nursi, Bediüzzaman Said, *Âsâr-ı Bediyye*, Envar Neşriyat, İstanbul 2012, s. 481- 484. (Âsâr-ı Bediyye); Kürt Teâvün ve Terakkî Gazetesi, 6. 12. 1324 (19.12. 1909), 3/20- 22; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 480-481, 484, 490, 822den).

137) Bkz. Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 76.

138) *A.g.e.*, s. 76- 77, 82.

139) *A.g.e.*, s. 82.

140) Bkz. Molla Said-i Kürdî, “Molla Sa’îd-i Kürdî’nin Tımarhâne Hatıratı”, Kürd Teâvün ve Terakkî Gazetesi, 20. 12. 1324/2.1. 1909, 5/7; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 409-411’den).

Bediüzzaman o zamanlarda farklı gazetelerde yazılar yazmaktadır. Yayınlanmasında ve okunmasında hükümet tarafından sakınca ve yasak olmayan bu gazetede tımarhane hatıralarını yayınlamıştır. Bu makalesinde adı “*Bediüzzaman Molla Sa’îd-i Kürdî*” şeklindedir. Yine onun aynı gazetenin 04.12.1908 tarihli sayısında çıkan bir başka makalesi “*Bediüzzaman Molla Sa’îd-i Kürdî’nin Nasâyihî*” diye çıkmıştır.¹⁴¹

İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti’nin yayın organı olan Volkan Gazetesi’nin 9 Mart 1909 tarihli sayısında Bediüzzaman Molla Sa’îd-i Kürdî b. Mirza ve onunla birlikte ilanda adları yer alan sekiz kişi Volkan Gazetesi İdarehanesinde toplantıya çağrılıyordu. Bunlardan biri de “*Bediüzzaman Molla Sa’îd-i Kürdî İbn-i Mirza*” idi.¹⁴² Onun İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti’nin meclis idare azaları arasındaki adı da Molla Sa’îd-i Kürdî İbn-i Mirza idi.¹⁴³

Bediüzzaman 1332/1916 yılında Molla Sa’îd-i Kürdî adıyla bilinerek Rus ve Ermeni çetelerine karşı Gönüllü Alay¹⁴⁴ Kumandanı olarak savaşırken, bu çarpışmalardan birinde şehit olduğu haberi Osmanlı arşivlerindeki bir tutanağa şöyle geçti:

“...Ulemây-yı meşhûreden Molla Sa’îd-i Kürdî ve yirmi kadar talebeleriyle birlikte ve komşularımızdan tüccârândan Abdurrezzak bin Hacı İshak ve daha birçok kimseler Ermeni çetelerinin kurşun ve süngüleriyle feci bir surette parçalandığını görmüş isem de hüviyetleri hâtırimda kalmamıştır.”¹⁴⁵

Görülüyor ki; Osmanlı devlet belgelerinde de o, kendisinden övgü ile söz edilirken ve ulemây-yı meşhûreden olduğu belirtilirken “*Molla Sa’îd-i Kürdî*” olarak anılıyor ve bu tür adlandırmada bir mahzur görülmediği gibi, ırkçılık konusu da akıllara gelmiyordu.

Bediüzzaman’ın Osmanlı dönemin adlarından biri Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî’dir. Vanlı Müküslü Hamza, 1334/1918 tarihinde Bediüzzaman’ın hayatıyla ilgili bastırduğu esere şu adı vermişti: “*Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî’nin Tercüme-i Hâlinden bir Hülsadır*” Evkâf-ı İslamiye Matbaası, İstanbul 1334/1918.¹⁴⁶ Ermeni mezâlimi ile ilgili bir tutanakta da onun adı aynı şekildedir.¹⁴⁷ O Meşrutiyet yıllarında İstanbul’da Şekerci

141) Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 477- 478; Kürd Teâvün ve Terakkî Gazetesi, 22. 11. 1324/4.12. 1908, 1/7; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 521’den).

142) Volkan, sayı, 68. 24 Şubat 1324/9 Mart 1909; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 535’ten).

143) Volkan, sayı, 75. 03 Mart 1325/16 Mart 1909; (Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 541,- 542, 545, 795’ten).

144) Onun Rus esaretinden dönüşünde Sofya’da Osmanlı Ordusu tarafından eline verilen açık emirde, kendisinin Ruslarla çarpışan alayından söz edilirken, bunun “Kürd Süvari Alayı” veya “Gönüllü Kürd Alayı” olarak anıldığını da görmekteyiz. Aynı belgede adı Sa’îd Mirza Efendi olarak geçer. Bkz. Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 170; Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 979.

145) İlgili belge için bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 904.

146) Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 187; Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 36, 105, 201, 329, 822, 937, 981.

147) Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 148.

Hanı'na yerleşmiş ve kaldığı odanın kapısına; “Burada her suale cevap verilir, fakat sual sorulmaz” diye bir levha asmıştı. Artık herkesin dilinde “*Bediüzzaman Sa’id-i Kürdî Her Suale Cevap Veriyor*” şeklinde konuşmalar vardı.¹⁴⁸

Ahmet Muhtar Paşa, Bediüzzaman Said Nursi'ye 1918 yılında iki yıllık Rus esaretinden döndükten sonra, beyaz saplı bir hançer hediye etmişti. İbrahim Hakkı Konyalı Askerî Müze'de gördüğü bu hançer hakkında, bir gazete yazısında şöyle söz der:

“...Askerî Müzede daha başka eski ve yeni pek çok kıymetli yadigârlar da vardır. Ben silahları tasnif ederken beyaz saplı bir de hançer bulmuştum. Bunun üzerine Said-i Kürdî yazılıydı. Bunun nasıl ve ne vakit müzeye girdiğini inceledim. Eski lakabıyla Said Kürdî, mütareke yıllarında Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye azalığına tâyin edilmişti. Said Nursi'yi şahsen tanırdım. Şehzade başında uzun külahının üstüne pûşi sarar ve doğduğu yerin elbisesiyle gezer, belinde bir hançer taşırdı. Sonra öğrendiğime göre Askerî Müze'nin ikinci kurucusu ve koruyucusu büyük âlim ve tarihçi Ahmet Muhtar Paşa, Said Nursi'yi tanırmış, ilminden dolayı ona hürmet edermiş. Onun hançerini bir yadigâr olmak üzere Askerî Müze'ye almış, numaralattırmış ve saklattırmıştır.”¹⁴⁹ Görüldüğü gibi hançer olayında da Bediüzzaman, “Said-i Kürdî” olarak anılmakta ve müzedeki kaydında adı Kürdî unvanıyla geçmektedir.

Bediüzzaman'ın 1918'de iki yıllık Rus esaretinden dönüşünü, 25 Haziran 1918 tarihli Tanin gazetesi şöyle haber vermektedir:

“Kürdistan ulemasından olub talebeleriyle beraber Kafkas cebhesinde muharebeye iştirâk etmiş ve Ruslara esir düşmüş olan Bediüzzaman Sa’id-i Kürdî Efendi âhiren şehrimize muvâsalat etmiştir.”¹⁵⁰ Burada bir yandan Osmanlı toprakları içindeki Kürdistan'dan söz edilirken, diğer yandan Bediüzzaman ulemâdan olmak ve Kafkas cephesinde savaşmakla haberde övgü ile anılır ve kendisi “Sa’id-i Kürdî Efendi” diye adlandırılır.

Diğer taraftan, Bediüzzaman'ın 1908'de Üsküdar'daki Toptaşı Tımarhanesi'ne sevk edilmesini, 1918 yılında İstanbul Belediye Başkanlığı yapan Süleyman Kâni Bey şöyle anlatmaktaydı: “Bediüzzaman Sa’id-i Kürdî diye anılan medreseden yetişme bir zat memleketinde mektep açtırarak halkı tenvir eylemeği fikrine yerleştirmişti (...) Nihayet Üsküdü' da Toptaşı'na gönderilmişti.”¹⁵¹

Bediüzzaman ilk kez 1908 ve 1909 yıllarında gazetelerde farklı konulardaki fikirlerini yazmaya başladı. Bu makalelerinde muharrir olarak farklı adlar kullandı: Rehber-i Vatan'da çıkan bir yazısında “Meşhur Kürt Hocası Molla Said Bediüzzaman” adını kullanırken, İttihad ve Terakki ve Misbah gazetelerinde çıkan iki yazısında da ‘*Molla Sa’id-i Meşhur*’ adını kullandı. Misbah Gazetesinde çıkan bir başka yazısını ise, ‘Kürdî Bediüz-

148) *a.g.e.*, C. I, s. 376.

149) Bkz. Konyalı İ. Hakkı, “Yunus Emre Karamanlıdır”, Yeni Asya Gazetesi, 9 Haziran, 1973; (Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 207'den).

150) İlgili gazete kupürü için bkz. Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 173- 174.

151) Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 415, 420.

zaman' adıyla yayınladı. Onun İttihad ve Terakki'nin Şûrâ-yı Ümmet adlı gazetesinde çıkan bir yazısı da "Bediüzzaman Kürdî" adıyla çıktı. Şark ve Kürdistan adlı gazetede çıkan bir başka makalesi ise 'Bediüzzaman Molla Sa'îd-i Kürdî' adıyla neşredildi.

Onun 1909 yılında Volkan gazetesinde çıkan yirmi altı makalesi de, 'Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî' adıyla neşredilmişti. Onun farklı gazetelerde yayınladığı makalelerinde kullandığı diğer adlar, Kürd Âlimi, Bediüzzaman Molla Sa'îd-i Kürdî, Molla Sa'îd, Bediüzzaman-ı Kürdî, Bediüzzaman Molla Sa'îd-ü'l- Kürdî gibi isimlerdir.¹⁵²

Dikkat edilirse o fikirlerini farklı gazetelerde yazdığı gibi, makalelerinde de farklı adlar kullandı. Bunlardan biri de İslam ve Osmanlı geleneğine uygun olarak kullandığı "Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî" adıydı. Bediüzzaman 1909 yılında kendisi "Ma'rifet ve İttihâd-ı Ekrâd" adında bir gazete çıkarmak istemiş ve bu konuda Dâhiliye Vekâleti Mektûbî Kalemi'ne bir dilekçe vermişti. Mektûbî Kalemi kayda giren dilekçesinden; "Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî Efendi Hazretleri tarafından takdim edilip idâre-i çâkeriye havale buyrulan arz-ı hâlde..." diye söz etmekteydi.¹⁵³

İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti 5 Nisan 1909'da Ayasofya Camiinde bir mevlit düzenlemiş, "saat 4.00 raddelerinde Talebe-i Ulûm Cemiyetinin önünde Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî Hazretleri..."¹⁵⁴ dış kapıda karşılanmıştı. Onun 20 Nisan 1909'da Serbesti Gazetesinde "*Asker Kardaşlarım*" başlığı ile çıkan yazısında, makale sonunda yer alan adı da Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî şeklindeydi. Onun "*Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî*" adı başka bilgi ve belgelerde de yer alır.¹⁵⁵

Bediüzzaman Risale-i Nur Külliyyâtı'nda "seyyid" olduğunu açıkça söylememekle birlikte, zaman zaman bazı talebelerine seyyidliğinden söz etmiştir. Son zamanlarda bu konuyu etraflıca araştıran değerli araştırmacı Ahmet Akgündüz onun aslında seyyid olduğunu, baba tarafından Hasenî, anne tarafından Hüseyinî nesil olduğunu belgeleri ve şecerresi ile ortaya koymuştur.¹⁵⁶ Yalnız Barla ve Emirdağ Lâhikalarında ona hitaben yazılan birer mektupta kendisinin seyyidliğine işaret eden hitaplar da vardır.

152) Bediüzzaman'ın Kürdî unvanı kullandığı makaleleri için bkz. Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 475- 477, 479- 480, 481, 485, 490, 494, 501, 503, 512, 519, 524, 534, 539, 543, 682, 689, 696. Ayrıca onun makalelerini yazdığı gazeteler, adları, farklı unvanları ve makalelerindeki isimlerinin listesi için bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 424- 427.

153) BOA, DH. MKT. 2730/7614 M 1327 (5 Şubat 1909); (A.g.e., *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 530'dan).

154) Volkan Gazetesi, sayı, 95, 23 Mart 1325.

155) Bu konuda bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 557, 560,571, 575, 584, 624,643, 664,

156) Bkz. Nursi, Bediüzzaman Said, *Barla Lâhikası*, Sözlük Yaymevi, İstanbul 2006, s. 377. (Barla Lâhikası); Badıllı, Abdullkadir, *Bediüzzaman Sa'îd Nursi, Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, Envar Neşriyat, İstanbul 1999, C. I, s. 150 vd. (Bediüzzaman Sa'îd Nursi); Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 180 vd.

Barla Lâhikası'ndaki mektupta kendisine şöyle hitap edilir: “Vâkıf-ı Esrâr-ı Sübhân, Ferîd-i Bediüzzaman, Es- Seyyid Sa'îdü'l- Kürdî Hazretleri huzûr-u sâmisine.”¹⁵⁷ Görüldüğü üzere ona hitapta seyyidliğinden söz edilirken, ayrıca kendisine “Sa'îdü'l- Kürdî Hazretleri” denilmektedir. Onun Cumhuriyet dönemi eserlerinden Emirdağ Lâhikası'nın birinci cildinde ise; yine onun seyyidliğine işaret edilir. Onun Kürdistan'da doğmasının seyyidliğine mani olmadığı söylenir.¹⁵⁸ Osmanlı döneminde, Osmanlı toprakları içinde hemen her yerde seyyidlere rastlanır. Şu hâlde onun “Kürdî nisbesi” ve Kürt unvanıyla anılması nesebinin Kürtlüğünden değil, Osmanlı dönemi âlimlerinde görüldüğü gibi, bir yer ve bölge adı olarak oradan neş'et etmesindedir.

Bu durum diğer Osmanlı âlimlerinin “Kürdî” adlandırmasında da böyledir. Burada hemen ifade edelim ki, başka Osmanlı âlimlerinden de, doğum yeri nisbesi aldıkları halde seyyidliği zikredilenler vardır. Mesela Osmanlı müellifi Şeyhî, *Vakâyi'u'l- Fuzalâ*'sının üçüncü cildinde Acem Seyyid Ömer Efendi'den söz eder. Çünkü el- Mevla Seyyid Ömer, “bilâd-ı şarkiyyeden zuhûr ve Acem Ömer Efendi demekle meşhur”dur.¹⁵⁹ Yani bu zat bir yandan “seyyid” olmakla birlikte, diğer yandan bilâd-ı şarkiyyeden zuhur ettiği için “Acem Ömer Efendi” diye de anılır. El- Mevla Kürd Seyyid Mahmud Efendi de böyledir. Bir yandan doğum yerine nisbeten Kürt unvanını alırken, diğer yandan isminin başında “Seyyid” unvanı ve tavsifi bulunmaktadır.¹⁶⁰ Müderris Kürd Seyyid Mehmed Efendi de bu tür örneklerdendir.¹⁶¹

Bediüzzaman Osmanlı döneminde “Kürd Sa'id Efendi” olarak da belgelerde yer alır.¹⁶² Mesela o 1909'da Osmanlı döneminde neşrettiği bir makalesi sonunda adını ‘*Bediüzzaman-ı Kürdî*’ olarak ifade etmişti.¹⁶³ Bediüzzaman millî mücadeleye taraftar olduğundan ve İngilizlere karşı kuva-yı milliyeyi desteklediğinden Mustafa Kemal tarafından şifreli telgrafla Ankara'ya çağırılmış ve 2 Kasım 1922 tarihinde Ankara'da kendisi için meclis tarafından karşılama merasimi yapılmıştı.¹⁶⁴ Bundan 21 gün sonra, yani 23 Kasım 1922'de önce Meclis Başkanı Mustafa Kemal'e namazın önemi ve inkılâplarla ilgili düşüncelerini aktaran on maddelik bir yazı takdim etti. “Âlem-i İslam Kahramanı Paşa Hazretlerine” diye başlayan ve inkılâplar öncesi zamana rastlayan mektubun sonunda ismi “ed-Dâ'î Sa'id-i Kürdî”, yani “Duacınız Sa'id-i Kürdî” şeklindeydi.¹⁶⁵ Bediüzzaman'ın

157) Nursi, *Barla Lâhikası*, s. 377; Nursi, Bediüzzaman Said, *Emirdağ Lâhikası*, I-II, Sinan Matbaası, İstanbul 1959, C. I, s. 83. (*Emirdağ Lâhikası*)

158) Bkz. Nursi, *Emirdağ Lâhikası*, I, 83. Ayrıca bu konuda bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 188, 201.

159) Şeyhî, *Vakâyi'*, C. III, s. 597.

160) *a.g.e.*, C. III, s. 368.

161) *a.g.e.*, C. III, s. 497.

162) *a.g.e.*, C. I, s. 623, 635.

163) *a.g.e.*, C. I, s. 459, 557, 571, 699.

164) Şahiner, *Bilinmeyen Taraftarıyla*, s. 234- 237; Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. II, s. 386.

165) Şahiner, *Bilinmeyen Taraftarıyla*, s. 242; Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. II, s. 394, 397; (Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Said-i Kürdî'nin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Maddelik mektup, sıra: 1, kutu:1/357(91-3), fihrist nr: 1/134, 1-108).

dört ay sonra Ankara'dan Van'a dönerken 17 Nisan 1923 tarihli olarak Gebze'den aldığı tren biletinde de adı, "Sa'îd-i Kürdî Efendi" şeklindeydi.¹⁶⁶

Said Nursi'nin 1908- 1923 yıllarında yazdığı risalelerinde de adları farklı şekillerde geçer: 1908'de yazdığı ilk eseri/risalesi Nutuk'ta adı "Bediüzzaman-ı Kürdî" şeklinde geçtiği gibi, yine aynı yılda el yazma olarak istinsah edilen aynı eserde adı "Kürt Hoca" olarak da geçmektedir.¹⁶⁷ 1911 senesinde kaleme alınan "Münâzarât" adlı eserinde ise yazar ismi olarak sadece Bediüzzaman unvanını kullandı.¹⁶⁸ 1912'de kaleme aldığı "Devâû'l- Ye's Zeylin Zeyli" ve "Divân-ı Harb-i Örfî" adlı risalelerindeki ismi "Sa'îd-i Kürdî" şeklindeydi.¹⁶⁹ Yeğeni Abdurrahman'ın kendisinin hayatını anlatan risalenin adı da Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî' idi.¹⁷⁰

Onun 1919'da İngiliz sömürgeciliğine karşı yayınladığı "Hutuvât-ı Sitte"¹⁷¹ ve 1921'de yayınladığı "İşârât" adlı risalelerde adı yine Bediüzzaman'dır. Bediüzzaman'ın 1920 de basılan "Lemaât" adlı risalesinde ise adı Bediüzzaman Sa'îd-i Kürdî olarak görülmektedir.¹⁷² 1921'de bastırıldığı "Şemme" ve 1922'de bastırıldığı "Zerre" ve "Zehre" adlı risalelerde ise adı Sa'îd-i Nursi olarak görülür. 1922'de bastırıldığı "Katre" ve "Zeyl-i Katre" adlı risalelerde yazar adı Bediüzzaman olarak görüldüğü gibi, yine 1922'de yayınlanan "Hubâb" ve "Zeylû'l- Hubâb" adlarındaki iki risalesinde de yazar adı Bediüzzaman'dır.

1923'te basılan "Şu'le" ve "Lemaât" adlı eserlerinde adı yine Sa'îd-i Nursi'dir.¹⁷³ Görüldüğü gibi Bediüzzaman Said Nursi Osmanlı dönemindeki eserlerini, 1921'e kadar Bediüzzaman veya Sa'îd-i Kürdî gibi isimlerle yayınlarken, 1921 ve sonrasında Said Nursi veya Bediüzzaman adlarını kullanmıştı.

Görülüyor ki; Bediüzzaman'ın Osmanlı döneminde kullandığı ve belgelerde yer alan isimleri birden fazla ve birbirinden farklıdır. Bunlar içinde "Kürdî" lakabı olanlar olduğu gibi, Kürdî lakabı olmayanlar da vardır. Bediüzzaman kendisi için zaman zaman Kürdî unvanını kullanırken, Hz. Peygamber hakkında da, hem Osmanlı dönemi eserlerinde hem Cumhuriyet dönemi eserlerinde bazen "Arabî" unvanını zikreder. Mesela o, 19 Aralık 1908'de yayınlanan "Bediüzzaman Molla Sa'îd-i Kürdînin Mebusâna Hitabı" adlı bir gazete yazısının sonunda, Peygamber Efendimizden, "Muhammed-i Arabî" tavsifiyle

166) Orijinal bilet belgesi için bkz. Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 247; Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. II, s. 490.

167) Bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 697, 699, 701

168) Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 291 vd. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s.747, 770.

169) Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 407 vd., Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 782; II, 626.

170) Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. I, s. 916.

171) Bkz. Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 111- 118.

172) Kitabın kapağı şöyledir: *Lema'ât li Bediüzzamân Sa'îd-i Kürdî*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1337-1339/1920. Bkz. Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla*, s. 224; Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. II, s. 290.

173) Bkz. Akgündüz, *Bediüzzaman Said Nursi*, C. II, s. 269, 290, 299, 306, 309, 314, 317, 320, 322-327.

söz eder.¹⁷⁴ Birinci Dünya Savaşının birinci senesinde doğuda gönüllü alay kumandanlığı yaptığı harp cephesinde yazılan “İşârâtü'l- İ'câz” adlı tefsirinde de zaman zaman onun Peygamber Efendimizi “Muhammed-i Arabî” olarak andığına şahit olmaktadır.¹⁷⁵ Elbette Rasulullah’ın “Muhammed-i Arabî” diye anılması Arap olduğunu belirtmekle birlikte, Arapçılık yapmak niyetiyle değildir. Kendisinin Osmanlı döneminde kendisi ve başkaları tarafından Kürdî diye anılması da bu niyetle değildir.

Sonuç

Farklı İslamî ilimlerle ilgili kitaplarda, ırk ve kabileyi ilgilendiren isimlere de çokça rastlanır. Kişiler, ülkesine, bölgesine, devletine, doğduğu yere, dede ve babalarına, yakınlarına, ırk ve kabilelerine, dine, mezhebe ve benzerlerine nisbet edilirler. Kişinin sanatı, azatlı kölenin mevlası da isminin nisbesinde görülebilir. Bu tür unvanlar bir kişiyi tarif ve tavsif ve tanıtmaya kastıylardır. Dil açısından tavsif ettikleri isimlerin sıfatlarıdır.

Hız. Peygamber ve bütün sahabelerin ırkla ilgili unvanları vardır. Bu gelenek İslam kültüründe daha sonraları da devam etmiştir.

Cahiliyede, Asr-ı Saâdet’te ve zamanımıza kadar gelen İslamî anane, örf ve geleneğinde şahıslar isimlerinde başka tavsifler yanında, ırklarıyla, kabile isimleriyle veya dedelerine ve bazı akrabalarına intisapla da tavsif edilirler. Bunun dince mahzuru yoktur. Tarihî süreçte kişinin; Arabî, Türkî, Kürdî, Rumî, Türkânî, Mısrî, Habeşî ve Farisî gibi sıfatlandırmalar hep normal karşılanmıştır.

Hız. Peygamber de zaman zaman ırkı ve kabilesiyle ilgili açıklamalarda bulunmuş ve böylece adlarda kabile ve ırka mensubiyetin mahzuru olmadığını açıkça göstermiştir.

Rasulullah kendisiyle ilgili olarak “ben Hâşimîyim”, “ben Nadr b. Kinâne oğullarındanım”, “atam İbrahim’in duasıyım” ve “Biz Nadr b. Kinâne oğullarıyız” gibi açıklamalar yapmıştır. Onun hatt-ı hareket ve sünnetini esas alanlar da yeri gelince ırkını, soyunu ve sülalesini açıklayabilir; adını ırkî bir nisbe ile anabilir ve yazabilirler. Şu kadar var ki, ırkçılık, kabilecilik, soyla övünme, büyülenme ve din kardeşlerin meydana getirdiği büyük İslam milletinde tefrika çıkarma niyetiyle ırkını, kabilesini öne çıkarmak ve kötü niyetle kullanmak dince mahzurludur. İslam kabilecilik, kavim kabile gayreti ve asabiyeti açısından ırk ve soyla öğünme ve bunu iftihar vesilesi sayılması durumlarını tasvip etmez.

İslamiyet nesebe intisap konusuna bazı fikhî sebepler açısından da ehemmiyet verir: Çünkü akrabalıklar, bir ırka, nesebe, sülaleye, aşirete intisapla vardır, birçok hukukî hükümün hayatta yer alması da kişilerin bir nesebe intisabıyla mümkündür.

İslam’da nesebi/soyu inkâr yasak ve günahtır: Rasulullah bu konuda “kim babasından başkasına (soy ve nesepe) iddiasında bulunursa, cennet kokusu duymaz, oysa onun

174) Bkz. Nursi, *Âsâr-ı Bediyye*, s. 484.

175) Nursi, *Bediüzzaman Said, İşârâtü'l- İ'câz*, Sözlük Yayinevi İstanbul 20014, s. 13-14, 50, 96- 98. (İşârâtü'l- İ'câz).

kokusu, beş yüz senelik yoldan duyulur” buyurmuştur. Babasını inkâr edemeyen ve ona intisabını kabul eden, elbette atalarını, kabile ve ırkını da kabul etmiş olur.

İslam kültürünün mezkûr geleneği, bütün Müslüman milletlerde olduğu gibi Osmanlılarda da devam etmiştir. Osmanlı dönemi tarih ve tercüme-i hal kitapları bu durumu çok güzel aksettirir.

Bediüzzaman (1876- 1960) bir Osmanlı dönemi insanı ve âlimi olarak, gençliğinden itibaren hayatının hiçbir devresinde ırkçılığa sıcak bakmamış ve ırkçı olmamıştır. O ırkçılığı bir “Frenk illeti” olarak tavsif ettiği gibi, her ırkla ilgili ırkçılığın da karşısında yer almıştır. Hayatı ve eserleri bunun en büyük ispatıdır.

Bediüzzaman’ın Osmanlı döneminde aşağıdaki tavsiflerle anıldığı da görülür: Kürd Hoca, Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî, Bediüzzaman Sa’îd-i Kürdî Efendi, Bediüzzaman Molla Sa’îd-i Kürdî, Kürdî Sa’id, Bediüzzaman-ı Kürdî, Kürd Sa’îd Efendi, Bediüzzaman-ı Kürdî, Said Nursi, Bediüzzaman, Bediüzzaman Sa’îd, Sa’îd Efendi, Molla Sa’îd, Molla Sa’id Bediüzzaman.

Onun Kürdî unvanı; bazı kötü niyetliler veya konuyu bilmeyenler tarafından, ırkçı ve Kürtçü olmasına bağlanabilmektedir. Oysa makalede izah edildiği gibi onun ırkçılık ve Kürtçülükle ilgisi yoktur.

Said Nursi belli tarihlerden sonra Kürdî lakabını kullanmamış; yani Cumhuriyet dönemi başlarında bu lakabı terk etmiştir. Bu durum onun vatana, millete bağlılığının, birliğin devamının savunucusu olduğunun delilidir. Bediüzzaman’ın Kürdî unvanı Osmanlı döneminde doğal olarak yaygın bir şekilde kullanılan, ırkçılık çağrıştırmayan bir adlandırmadır.

Kaynakça

- Açıkgenç, Alparslan, “Said Nursi, *DİA*, C. XXXV, İstanbul 2008, s. 565- 572;
- Ak, Mehmet, “Mehmet Paşa, Gürcü”, *DİA*, C. XXVIII, İstanbul 2003, s. 509-510.
- Akgündüz, Ahmet, *Arşiv Belgeleri Işığında Bediüzzaman Said Nursi*, I- V, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2013- 2015. (Bediüzzaman Said Nursi).
- Algar, Hamid, “Kürdî Muhammed Efendi”, *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2002, s. 564-565.
- Algül, Hüseyin, “Gazve”, *DİA*, C. III, İstanbul 1996, s. 488.
- Arnold, Thomas Walker, *İntişâr-ı İslam Tarihi*, trc., Hasan Gündüz, Akçağ Yayınları, Ankara 1982. (İntişâr-ı İslam Tarihi).
- Apak, Adem, “*Şuûbiye*”, *DİA*, C. XXIX, İstanbul, 2000, s. 244- 246.
- Apak, Adem, *Asabiyet ve Erken Dönem Siyasî Tarihindeki Yeri*, Düşünce Kitabevi İstanbul 2004. (Asabiyet).
- Babanzade, Ahmed Naim, *İslam’da Irkçılık ve milliyetçilik (İslam’da Davay-ı Kavmiyyet)*, İkbâl Yayınları, Ankara 1979. (İslam’da Irkçılık ve milliyetçilik).
- Badıllı, Abdullkadir, *Bediüzzaman Sa’îd Nursi, Mufassal Tarihçe-i Hayatı*, Envar Neşriyat, İstanbul 1999. (Bediüzzaman Sa’îd Nursi).

- Baltacı, Ahmet, "Ebu Bekir İbnu'l-Arabî", *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 487-488.
- Bedüzzamân Sa'îd-i Kürdî, *Lema'ât*, Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, İstanbul 1337-1339/1920. (Lema'ât).
- Berk, *Nurculuk Davası*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1971. (Nurculuk Davası).
- BOA, Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezâlîmi, 1906, s. 220.
- BOA, DH. MKT. 2730/7614 M 1327 (5 Şubat 1909).
- BOA, ZB. 629/55, 11 Mayıs 1325 (24 Mayıs 1909).
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte*, I- XVIII, İstanbul trs. (Kütüb-i Sitte).
- Cebecioğlu, Ethem, "İbnu'l-Arabî, Ebu Saîd", *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 493.
- Cerîde-i Sofiyye, 11 Rebiülevvel 1327/2 Mayıs 1909 nr. 6, s. 3.
- Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Saîd-i Kürdî'nin Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 10 Madelik mektup, sıra: 1, kutu:1/357(91-3), fihrist nr: 1/134, 1-108).
- Çağrııcı, Mustafa, "Adalet", *DİA*, C. IV, İstanbul 1992, s. 341- 342.
- Çağrııcı, Mustafa, "Asabiyet", *DİA*, C. III, İstanbul 1991, s. 453- 454.
- Çağrııcı, Mustafa, "Hamiyet", *DİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 481.
- Çeker, Orhan, "Kız", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 541- 542.
- Çubukçu, Asri, "Ebu Dücane", *DİA*, C. X, İstanbul 199, s. 122.
- Dağcı, Şamil, "Kıyas", *DİA*, C. XXV, Ankara 2002, s. 488- 495.
- Demir, Ömer, "Salih Amelin Düşünsel Arka Planı olarak Ayet Okuryazarlığı", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 17, S.56, Erzurum 2013, s.69- 82.
- DİA, "Acemiyye", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 325.
- Diyarbakri, Hüseyin b. Muhammed, *Târîhu'l- Hamîs*, I- II, Dâru's- Sâdır, Beyrut trs.(Târîhu'l- Hamis).
- Durmuş İsmail, "Ebu Abdullah İbnu'l-Arabî", *DİA*, C. XX, İst. 1999, s. 487-488.
- Elmalı, Hüseyin, "Ebu Miskâl el-Arabî", *DİA*, C. X, İstanbul 1994, s. 189.
- Erdem, Sadık, *Râmîz ve Âdâb-ı Zürafâ'sı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994. (Râmîz ve Âdâb-ı Zürafâ'sı).
- Eyice, Semavî, "Acemî b. Ebu Bekir", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 313-324.
- Günay, Mehmet, "İbnu't-Türkmânî", *DİA*, C. XXI, İstanbul 2000, s. 235.
- Hasan İbrahim Hasan, *İslam Tarihi*, I-IV, trc., İsmail Yiğit ve Arkadaşları, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1985. (İslam Tarihi).
- Hatiboğlu, Mehmet Saîd, *Hilâfetin Kureyşliliği*, Otto Yayınları, Ankara 2011. (Hilâfetin Kureyşliliği).
- Heyet, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I- XV, Çağ Yayınları, İstanbul 1989. (Doğuştan Günümüze).

- Hitti, Philip, K. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, I- IV, trc., Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980. (Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi).
- Hoca Sadettin Efendi, *Tâcü't- Tevârih*, I- V, Sadeleştiren, İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1979. (Tâcü't- Tevârih).
- <http://www.bediuzzamansaidnursi.org> (12. 03. 2015).
- <http://www.risale-inurenstitusu.org> (12. 03. 2015).
- <http://www.sorularlasaidnursi.com> (12. 03. 2015).
- <http://www.risale-inur.org>; (12. 03. 2015).
- <http://www.bediuzzamansaidnursi.net> (12. 03. 2015).
- İbn-i Hacer, Muhammed b. Ali, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-IV, Mısır 1930, II, 333. (el-İsâbe).
- İbn-i Hişam, Abdülmelik b. Hişam, *Siretü'n- Nebi*, I- IV, Dâru'l- Fikr, Kahire 1937. (Sire).
- İbn-i Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm, *Siretü'n-Nebi*, I-IV, Dâru'l-Fikrî, Beyrut trs. (Sire).
- İbn-i İshak, Muhammed b. İshâk, *Siretü İbn-i İshâk*, tahkik, Muhammed Hamîdullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981. (Sire).
- İbn-i Kesîr, İsmail b. Dımar, *Tefsir 'ul- Kur'âni'l- 'Azim*, I- IV, Çağrı Yayınları, İstanbul 1987. (Tefsir).
- İbn-i Mace, Muhammed b. Yezid, *Sünen*, I- II, el- Mektebetü'l- İslamiyye, İstanbul trs. (Sünen).
- İbşirli, Mehmet, "Alâeddin Arabî Efendi", *DİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 319.
- İttihâd-ı Muhammedî Cemiyeti Nizamnâmesi, Volkan, sayı: 75, 3 Mart 1326/ 16 Mart 1909.
- El- Kandehevi, *Hayâtu's- Sahabe*, I- IV, terc., Ahmet Meylani, İslami Neşriyat, Konya 1983. (Hayâtu's- Sahabe).
- Karadağ, Cağfer, "İbnu'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, C. XX, İstanbul 1999, s. 516- 528.
- Kılıç, M. Erol, "İbnu'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, İstanbul 1999, C. XX, s. 493- 516.
- Konyalı İ. Hakkı, "Yunus Emre Karamanlıdır", *Yeni Asya Gazetesi*, 9 Haziran, 1973.
- Köksal, M. Âsım, *Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, I- IX, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1981. (Hz. Muhammed ve İslâmiyet).
- Kurşun, Zekeriya, "Suûdiler", *DİA*, C. XXVII, İstanbul 2009, s. 584-587.
- Kürt Teâvün ve Terakkî Gazetesi, 22. 11. 1324 (4.12. 1908), 1/7.
- Kürt Teâvün ve Terakkî Gazetesi, 6. 12. 1324 (19.12. 1909), 3/20- 22.
- Mansur Ali Nasîf, *et-Tâcu'l- Câmi'u li'l- Usûl*, I-V, Mektebetü Pamûk, İstanbul 1961. (et-Tâc).
- Mantran, Robert, *İslam'ın Yayılış Tarihi*, trc., İsmet Kayaoğlu, Ankara 1981. (İslam'ın Yayılış Tarihi).

- Molla Said-i Kürdi, “Molla Sa’îd-i Kürdî”nin Tımarhâne Hatırâtı”, Kürt Teavün ve Terakî Gazetesi, 20. 12. 1324/2.1. 1909, 5/7.
- Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, I- II, trc., Salih Tuğ, İrfan Yayınevi, İstanbul 1980. (İslam Peygamberi).
- Muhammed Mecdi Efendi, *Hakâiku’s- Şakâik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, (Şakâik-i Nu’ mâniye ve Zeyilleri içinde). (Hakâik).
- Muhammed Rıza, *Muhammed*, Dâru’l- Kütübi’l- İlmiyye, Beyrut 1988. (Muhammed).
- Munavi, Abdurrauf, *Fezû’l-Kadir*, I- VI, Beyrut trs. (Fezû’l-Kadir).
- Misbah Gazetesi, 19. 09. 1324/2.10. 1908 sayı, 2.
- Müftüoğlu, Ferruh, “Beylek el-Kıpçakî”, *DİA*, C. VI, İstanbul 1992, s. 68-69.
- En-Neseî, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, I- VIII, trc., A. Muhtar Büyükçınar ve arkadaşları, Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981. (Sünen).
- Nev’izâde Atayî, *Hadâiku’l- Hakâik*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, (Şakâik-i Nu’ mâniye ve Zeyilleri, içinde). (Hadâik).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Emirdağ Lâhikası*, I- II, Sinan Matbaası, İstanbul 1959. (Emirdağ Lâhikası).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Asây-ı Mûsa*, Sözlere Yayınevi, İstanbul 1976. (Asây-ı Mûsa).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Barla Lâhikası*, Sözlere Yayınevi, İstanbul 2006. (Barla Lâhikası).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Âsâr-ı Bedîyye*, Envar Neşriyat, İstanbul 2012. (Âsâr-ı Bedîyye).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *İşârâtü’l- İ’câz*, Sözlere Yayınevi İstanbul 2014. (İşârâtü’l- İ’câz).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Mektûbat*, İstanbul 1977, s. 297- 298. (Mektûbat).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Lem’alar*, Sözlere Yayınevi, İstanbul 1976. (Lem’alar).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul 1985. (Sözler).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Münâzarat*, Sinan Matbaası, İstanbul 1960. (Münâzarat).
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sünûhât Tulûât İşârât*, RNK Neşriyat, İstanbul 2006. (Sünûhât Tulûât İşârât).
- Ortaylı, İlber, “Millet”, *DİA*, C. XXX, İstanbul 2005, s. 66- 68;
- Özel, Ahmet, “Cihad”, *DİA*, C. VII, İstanbul 1993, s. 527- 531.
- Özkan, Ertuğrul, “Acem Ali” *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 322.
- Özkan, İ. Hakkı, “Kürdî”, *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2000, s. 563- 564.
- Özkan, İ. Hakkı, “Kürdî”, *DİA*, C. XXVI, İstanbul 2000, s. 565- 567.
- Özkuyumcu, Nadir, “Hılf”, *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 29- 30.
- Öztuna, Yılmaz, *Büyük Tarih Ansiklopedisi*, I- II, Bateş Yayınları, İstanbul 1992. (Büyük Tarih Ansiklopedisi).

- Rağıb el- İsfahani, Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât*, Kitâbu'l- Cumhuriye, Beyrut ty. (el-Müfredât).
- Rehber-i Vatan, nr. 1, s. 4.
- Sarıcık, Murat, *Cahiliye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2001. (Cahiliye).
- Sarıcık, Murat, *Kendi Dilinden Peygamberimiz-1*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006. (Kendi Dilinden Peygamberimiz-1).
- Sarıcık, Murat, *Hz. Muhammed'in Çağrısı- Mekke Dönemi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006. (Hz. Muhammed'in Çağrısı- Mekke Dönemi).
- Sarıcık, Murat, *Hz. Osman*, Nesil Yayınları, İstanbul 2009. (Hz. Osman).
- Sarıcık, Murat, *Hz. Ali*, Nesil Yayınları, İstanbul 2010. (Hz. Ali).
- Sarıcık, Murat, *Hz. Ebu Bekir*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011. (Hz. Ebu Bekir).
- Sarıcık, Murat, *Hz. Ömer*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011. (Hz. Ömer).
- Sarıcık, Murat, *Kaderin Şifreleri*, Nesil Yayınları, İstanbul 2011. (Kaderin Şifreleri).
- Sarıcık, Murat, *İrkçılık*, Nesil Yayınları, İstanbul 2013. (İrkçılık).
- Sarıcık, Murat, *Hz. Muhammed'in Çağrısı- Medine Dönemi*, Nesil yayınları, İstanbul 2009. (Hz. Muhammed'in Çağrısı- Medine Dönemi).
- Şahiner, Necmeddin, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1976. (Bilinmeyen Taraflarıyla).
- Şentürk, Recep- Canatan, Kadir, "İrkçılık", *DİA*, C. XIX, İstanbul 1999, s. 124- 131.
- Şeyhi Muhammed Efendi, *Vakâyi'u'l- Fuzalâ*, I- II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, (Şakâik-i Nu'mâniye ve Zeyilleri içinde). (Vakâyi').
- TBMM, Zabıt Ceridesi, C. 27, s. 418- 419.
- Tanin, S. 259, s. 3, 10 Mayıs 1325 (23 Mayıs 1909).
- Tanrıkorur, Çinuçen, "Acem-Kürdî", *DİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 325- 326.
- Üzüm, İlyas, "Hüküm", *DİA*, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 464- 466.
- El-Vakidi, Muhammed b. Ömer, *el- Meğazi*, I- III, Matba'atu Câmi'ati Oxford, London 1966. (el- Meğazi).
- Volkan, S. 68, 24 Şubat 1324 (9 Mart 1909).
- Volkan, S. 75, 03 Mart 1325 (16 Mart 1909).
- Volkan Gazetesi, sayı, 95, 23 Mart 1325.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, I- IX, Eser Neşriyât, İstanbul 1979. (Hak Dini).
- Ez- Zehebi, Ahmed b.Osman, *Târihu'l- İslam*, I, Dâru'l- Küttâbi'l- Arabi, I, Beyrut 1987. (*Târihu'l- İslam*).